

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

**Факультет міжнародної економіки і менеджменту
Кафедра міжнародної економіки**

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА	«МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА»
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ	05 Соціальні та поведінкові науки
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ	051 «Економіка»

Форма навчання: денна

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему Міжнародна конкурентоспроможність країн в умовах глобалізації

здобувача Іванова Вадима Денисовича,
(ПІБ, підпис)

Науковий керівник: д.е.н., професор Руденко-Сударєва Лариса Володимирівна

(підпис)

**Робота допущена до захисту перед екзаменаційною
комісією з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)**

Завідувач кафедри: д.е.н., професор Мозговий О.М.

(підпис)

Київ 2023

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

**Факультет Міжнародної економіки і менеджменту
Кафедра міжнародної економіки**

**ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА «МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА»
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ**

**05 Соціальні та поведінкові науки
051 «Економіка»**

ПОГОДЖЕНО

Керівниця проектної групи (гарант)
освітньо-професійної програми
«Міжнародна економіка»

_____ Столярчук Я.М.
(підпис)

« _____ » _____ 2023 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри міжнародних
фінансів

_____ Мозговий О.М..
(підпис)

« _____ » _____ 2023р.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ

здобувачу вищої освіти Іванову Вадиму Денисовичу

(прізвище, ім'я, по батькові)

Денної

очної (денної), заочної, дистанційної

форми навчання

на підготовку кваліфікаційної бакалаврської роботи

на тему: **«Міжнародна конкурентоспроможність країн в умовах глобалізації»**

Тему затверджено наказом ректора Університету від « 23 » лютого
2023р .№ 344-ст

Кваліфікаційна бакалаврська робота виконується на матеріалах:

Законодавчо-нормативної бази України, працях вітчизняних і закордонних фахівців в галузі міжнародної економіки, менеджменту й конкурентоспроможності, періодичних виданнях, статистичних збірок, звітів міжнародних організацій.

План кваліфікаційної бакалаврської роботи

Розділ 1	Теоретичні засади міжнародної конкурентоспроможності в умовах глобалізації <i>(назва розділу)</i>
Розділ 2	Стан міжнародної конкурентоспроможності України та завдання держави і бізнесу стосовно її підвищення <i>(назва розділу)</i>

Об'єкт дослідження:	Розвиток міжнародного економічного співробітництва України в умовах глобалізації та роль міжнародної конкурентоспроможності національної економіки.
Предмет дослідження:	Теоретико-методичні та прикладні аспекти розвитку конкурентоспроможності економічної системи України.
Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи:	Оцінка актуального стану та визначення напрямків підвищення міжнародної конкурентоспроможності української економіки в умовах глобалізації.

Конкретні завдання, які здобувач повинен виконати для досягнення поставленої мети:

У розділі 1

Розкрити поняття економічної глобалізації та опрацювати трансформацію ланцюгів створення доданої вартості, сформулювати поняття та визначити проблеми розвитку міжнародної конкурентоспроможності, проаналізувати системи оцінювання та місце України в рейтингах конкурентоспроможності.

У розділі 2

Розглянути інновації як головний чинник підвищення національної конкурентоспроможності та визначити роль держави в підтримці інноваційного розвитку, проаналізувати фінансовий чинник впливу на міжнародну конкурентоспроможність України, описати наслідки російської агресії для

економіки України та актуальні напрямки державної політики з підвищення конкурентоспроможності.

Завдання підготував
Науковий керівник

Л. В. Руденко-Сударєва

(підпис)

(ініціали, прізвище)

« » 20 23 р.

Завдання одержав(ла) здобувач(ка)

В. Д. Іванов

(підпис)

(ініціали, прізвище)

«_____» 2023 р.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна бакалаврська робота містить 71 сторінок, 10 таблиць, 16 рисунків, список використаних джерел з 48 найменувань.

Міжнародна конкурентоспроможність країн в умовах глобалізації

(назва кваліфікаційної бакалаврської роботи)

Об'єкт дослідження: розвиток міжнародного економічного співробітництва України в умовах глобалізації та роль міжнародної конкурентоспроможності національної економіки.

Предмет дослідження: теоретико-методичні та прикладні аспекти розвитку конкурентоспроможності економічної системи України.

Метою кваліфікаційної роботи є оцінка актуального стану та визначення напрямків підвищення міжнародної конкурентоспроможності української економіки в умовах глобалізації.

Завдання дослідження:

- 1) розглянути зміст та основні напрями глобалізації, зокрема глобалізацію економіки;
- 2) визначити теоретичні основи конкурентоспроможності національної економіки, принципи та методи її забезпечення;
- 2) проаналізувати стан та динаміку міжнародної конкурентоспроможності економіки України та складові її рейтингової оцінки;
- 3) визначити основні складові впливу глобалізації на національну економіку систематизувати внутрішні та зовнішні фактори впливу;
- 4) дослідити основні показники актуального стану економіки України, вплив російської агресії на її розвиток;
- 5) проаналізувати вплив глобалізаційних процесів на економіку України;
- 6) обґрунтувати доцільність поглиблення євроінтеграційного співробітництва країни;

- 7) визначити основні чинники, що сприяють та перешкоджають використанню Україною її конкурентних переваг;
- 8) дослідити шляхи покращення міжнародної конкурентоспроможності економіки України;
- 9) розробити та обґрунтувати пропозиції щодо підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Період виконання кваліфікаційної бакалаврської роботи – лютий - червень 2023 р.

Рік виконання кваліфікаційної бакалаврської роботи 2023р.

Рік захисту роботи 2023р.

Ключові слова: ГЛОБАЛІЗАЦІЯ, КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ, РЕЙТИНГИ, МАКРОЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА, ЕКОНОМІКА ВІЙСЬКОВОГО ЧАСУ, КОНКУРЕНЦІЯ, ЕФЕКТИВНІСТЬ.

В і д г у к
про кваліфікаційну бакалаврську роботу
здобувача освітньо-професійної програми «Міжнародна економіка»
факультету Міжнародної економіки і менеджменту
Іванова Вадима Денисовича
на тему
Міжнародна конкурентоспроможність країн в умовах глобалізації

1. *Актуальність теми:* зумовлена асиметричним розвитком міжнародної конкурентоспроможності. Це в свою чергу вимагає адекватної оцінки актуального стану міжнародної конкурентоспроможності економіки кожної країни та визначення можливих напрямків її підвищення в умовах трансформації глобальних процесів, а також пошуку релевантних механізмів для вирішення проблем вирівнювання конкурентної позиції країни.

2. *Позитивні риси кваліфікаційної бакалаврської роботи:* В роботі на основі лаконічного вивчення поняття конкурентоспроможності національної економіки розглянуто теоретичні основи, принципи та методи її забезпечення з авторської точки зору.

3. *Наявність самостійних розробок автора:* автором зроблено спробу оцінити наслідки стану конкурентоспроможності країни для забезпечення життєвого рівня її населення.

4. *Цінність теоретичних висновків та практичних рекомендацій:* в роботі слід відзначити наявність широкої і цікавої інфографіки, що суттєво збагачує змістове наповнення дослідження. Самостійно проаналізовано напрями державної політики для перспективного формування гідного рівня конкурентоспроможності України.

5. *Наявність недоліків:* слабка виконавча дисципліна; окремі текстові та технічні недоліки; обмежене використання напрацювань наукової школи КНЕУ ім.В.Гетьмана; надмірна зосередженість на дослідженні українських реалій, очікуваннях репарацій для ймовірного відновлення її економіки, обмежена увага приділена вивченню динаміки рівня конкурентоспроможності України за попередні роки із виявленням причин і чинників її реального занепаду; і, відповідно, непропорційна зосередженість на досвіді інших країн, зокрема успішних.

Результат переверки на наявність плагіату в системі Unicheck від 13.06 2023 показав відсоток схожості 19,1 %, що відповідає дозволений нормі.

6. *Загальна оцінка кваліфікаційної бакалаврської роботи та її допущення до захисту перед ЕК:* робота відповідає вимогам за логікою викладення, наповненістю інфографікою та теоретичним рівнем і рекомендується до захисту перед ЕК КНЕУ ім.В.Гетьмана.

Науковий керівник:

професор кафедри міжнародних фінансів,
д.е.н., професор

Л.В.Руденко-Сударєва

15 червня 2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	1
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	4
1.1 Економічна глобалізація та трансформація ланцюгів створення доданої вартості.....	4
1.2 Сутність та проблеми розвитку міжнародної конкурентоспроможності.....	11
1.3 Системи оцінювання та місце України в рейтингах конкурентоспроможності.....	19
РОЗДІЛ 2 ОЦІНКА СТАНУ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇН В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	27
2.1 Система чинників впливу на міжнародну конкурентоспроможність країн	27
2.2 Наслідки стану конкурентоспроможності країни для забезпечення життєвого рівня її населення	47
2.3 Оцінка актуальних напрямків державної політики щодо формування висококонкурентного статусу України в глобальному просторі.....	54
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67

ВСТУП

Актуальність теми. Процеси глобалізації економічних відносин викликають зростання рівня інтеграції національних економік та суттєве зростання міжнародної конкуренції саме між державами. Незважаючи на сучасні проблеми економіки України, що працює в умовах військового стану, пошук чинників підвищення національної конкурентоспроможності залишається актуальним завданням Уряду країни. Особливо нагальним для України є пошук чинників підвищення національної конкурентоспроможності у зв'язку із задекларованим завданням інтегруватися до європейської спільноти. При цьому головним важелем забезпечення конкурентоспроможності, як здатності національної економіки займати провідні позиції на світовому ринку, є інноваційний механізм розвитку економіки поряд із забезпеченням макроекономічної стабілізації, ефективного функціонування фінансового ринку, реальною боротьбою та зменшенням рівня корупції. Професійний аналіз різних аспектів конкурентоспроможності національної економіки на основі дослідження сучасних наукових уявлень про її сутність необхідний для визначення основних чинників зростання та ключових напрямків зусиль держави та бізнесу по підвищенню рівня конкурентоспроможності.

Дослідженню теоретичних основ конкурентоспроможності присвячені численні праці закордонних учених Г. Асселя, І. Ансоффа, А. Бірмана, А. Гутмана, Дж. Данінга, Ф. Котлера, М. Портера Ф. Тейлора, А. Сміта. Вітчизняні науковці та практики, зокрема Л. Антонюк, Я. Базилюк, Л. Руденко-Сударєва, О. Мозговий, Д. Лук'яненко, В. Лагутін І. Должанський, С. Єрохін, С. Клименко, Ю. Пахомов, Н. Тарнавська М. Чумаченко, С. Ярошенко довели, що конкурентоспроможність є необхідною передумовою економічного розвитку країни, відповідає завданню стати активним гравцем світового ринку. Менше з тим, як деякі теоретичні аспекти конкурентоспроможності, так і фактори, що мають вплив на конкурентоспроможність національних економік, такі як пандемія чи військова

агресія не є достатньо вивченими і вимагають подальшого поглибленого дослідження.

Метою кваліфікаційної роботи є оцінка актуального стану та визначення напрямків підвищення міжнародної конкурентоспроможності української економіки в умовах глобалізації.

Досягнення мети вимагає виконання наступних завдань дослідження:

- 1) розглянути зміст та основні напрями глобалізації, зокрема глобалізацію економіки;
- 2) визначити теоретичні основи конкурентоспроможності національної економіки, принципи та методи її забезпечення;
- 2) проаналізувати стан та динаміку міжнародної конкурентоспроможності економіки України та складові її рейтингової оцінки;
- 3) визначити основні складові впливу глобалізації на національну економіку систематизувати внутрішні та зовнішні фактори впливу;
- 4) дослідити основні показники актуального стану економіки України, вплив російської агресії на її розвиток;
- 5) проаналізувати вплив глобалізаційних процесів на економіку України;
- 6) обґрунтувати доцільність поглиблення євроінтеграційного співробітництва країни;
- 7) визначити основні чинники, що сприяють та перешкоджають використанню Україною її конкурентних переваг;
- 8) дослідити шляхи покращення міжнародної конкурентоспроможності економіки України.
- 9) розробити та обґрунтувати пропозиції щодо підвищення конкурентоспроможності національної економіки

Об'єкт дослідження: розвиток міжнародного економічного співробітництва України в умовах глобалізації та роль міжнародної конкурентоспроможності національної економіки

Предмет дослідження: теоретико-методичні та прикладні аспекти розвитку конкурентоспроможності економічної системи України.

Написання дипломної роботи вимагало використовувати методи аналізу, синтезу, індукції, дедукції, методи порівняння, узагальнення, аналогії, описовий та розрахунковий методи. В основі дослідження також базові принципи, наукові положення та актуальні здобутки в даному науковому напрямку.

Інформаційну базу дослідження склали: законодавчо-нормативна база України, праці вітчизняних і закордонних фахівців в галузі міжнародної економіки, менеджменту й конкурентоспроможності, періодичні видання, статистичні збірки, звіти міжнародних організацій.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

1.1 Економічна глобалізація та трансформація ланцюгів створення доданої вартості

Зростання обсягів міжнародної торгівлі та інвестицій, загострення міжнародної конкуренції, поглиблення міжнародного поділу праці, відчутне посилення ролі ТНК, диверсифікації світових фінансових ринків і ринків робочої сили, поява систем глобального менеджменту є загальновідомими ознаками соціально-економічного, політичного та культурного розвитку світового господарства ХХІ сторіччя і відповідає поняттю "глобалізація". Першим, хто використав цей термін у 1981 році є американський соціолог Дж. Маклін, який закликав "порушити питання щодо історичного процесу посилення глобалізації соціальних відносин". Перше дослідження глобалізації бізнесу належить Т. Левітту, який у статті "Глобалізація ринків" [1], визначив глобалізацію як світову конвергенцію ринків завдяки існуванню нової форми підприємств, які були названі "глобальними фірмами". В 1985 р американський соціолог Р. Робертсон розширив тлумачення терміну, визначивши глобалізацію як процес всезростаючого впливу різних факторів міжнародного значення (тісних економічних і політичних зв'язків, культурного та інформаційного обміну) на соціальну дійсність в окремих країнах [2]. Безальтернативність розвитку процесів глобалізації обґрунтував Кенічі Омае [3] стверджуючи, що тенденції розвитку світової економіки показують, як транснаціональні фінансово-промислові групи витісняють зі світового ринку

національні корпорації. Проблематика участі національної економіки і економік регіонів у світовому господарстві досліджена численними українськими науковцями, в т.ч. Лук'яненком [4]., Ю. Макогоном, А. Старостіною [5].

Термін «економічна глобалізація» означає процес дедалі більшої всесвітньої економічної інтеграції, головними рушійними силами якого є: лібералізація міжнародної торгівлі та руху капіталів, зростання темпів технологічного прогресу та формування інформаційного суспільства, дерегулювання [3]. Глобалізація поглиблює спеціалізацію і кооперування у світовому масштабі, міжнародний поділ праці, наслідком яких стає зростання продуктивності праці, скорочення витрат (внаслідок ефекту масштабу), оптимізація цін. Гіперглобалісти виступають за збільшення впливу фірм, ринків, та подальше зменшення ролі держави, коли економічний суверенітет окремих держав є не виправданим і розвиток світової економіки визначають "глобальні фірми" із баченням масштабів проблем світової економіки. Одночасно в сучасних умовах спостерігається все більша залежність національних економік від зовнішніх факторів, особливо в умовах зменшення торгівельних бар'єрів і зростання доступу до ринків капіталу.

Більшість дослідників відмічає, що напрями впливу глобалізаційних процесів на національні економіки є надто складними і суперечливими. Відповідно глобалізація не може бути зведена до економічних характеристик, а скоріше це складна комбінація кількох форм. Найчастіше виділяють три основні форми глобалізації: економічну, політичну та культурну. Водночас вони вважають надважливою економічну глобалізацію. За словами американського економіста Джагдіша Бхагваті [6] вона означає інтеграцію національних економік у глобальну систему через зовнішню торгівлю, прямі іноземні інвестиції транснаціональних корпорацій, короткострокові потоки капіталу, рух трудових ресурсів і населення в цілому. Проте Тімоті Стерджен [7] вважає, що економічна глобалізація — це передусім зростання значення виробничих мереж. Концепція глобалізації є більш науковою, вона набуває обґрунтованості та змісту в роботах тих вчених, які пов'язують реальні процеси глобалізації з інформаційною фазою сучасної науково-

технічної революції та її розвитком у світовій економіці, фінансах, телекомунікаційних та транспортних систем.

Програма розвитку ООН, що викладена у Звіті про людський розвиток за 1997 р., наголошує, що глобалізація стосується як торговельно-економічних відносин, так і соціальних процесів, оскільки вільні торговельні потоки, потоки фінансів і інформації будуть сприяти росту добробуту людини [8]. Експерти Міжнародного валютного фонду (МВФ) пов'язують із глобалізацією "зростаючу економічну взаємозалежність країн усього світу внаслідок зростаючого обсягу й розмаїтості міжнародних угод з товарами, послугами й світовими потоками капіталу, а також завдяки усе більш швидкій й широкій дифузії технологій" [9].

Глобалізаційні процеси започаткувала кардинальна лібералізація міжнародної торгівлі товарами та послугами, що розпочалась у другій половині XX сторіччя під впливом ГАТТ / ВТО і яка призвела до зменшення середніх розмірів тарифів з 40% до 4% [10]. Паралельно із лібералізацією торгівлі відбулись лібералізація фінансової сфери та впровадження сучасних інформаційних технологій, що забезпечило стрімке зростання обсягів фінансових трансакцій та фінансового ринку.

Прискоренню процесів глобалізації економіки та розширенню зовнішньоекономічних зв'язків сприяв розвиток транснаціональних корпорацій (ТНК) [11], що іноді стало визначальним фактором у вирішенні долі тієї чи іншої країни в системі міжнародних економічних відносин. Активна виробнича, інвестиційна та торгова діяльність ТНК дозволяє їм займатися виробництвом і розподілом продукції в ролі міжнародного регулятора. Багато вчених вважають, що глобалізація суспільства передбачає не менш важливий процес транснаціоналізації. Транснаціоналізація — процес посилення глобальної інтеграції [12] в результаті глобальних операцій ТНК, які є основними об'єктами цього процесу. На початку XXI ст. ТНК контролювали до половини світового ВВП, близько 70% міжнародної торгівлі, 80% закордонних інвестицій і понад 90% ліцензій на нову техніку, технології і «ноу-хау». На сьогоднішній день економічний потенціал окремих ТНК

перевищує потенціал не лише окремих країн, але і цілих регіонів. Водночас ТНК діють не самі по собі, а є необхідними компонентами транснаціональних виробничо-збутових мереж [13, 14]. Виробнича кооперація між національними підприємствами та іноземними компаніями дозволяє трансформувати їх у нові структури - міжнародні виробничі мережі (MBM). Частка транснаціональних корпорацій в експорті деяких розвинених країн перевищує 80%. Це є результатом діяльності корпорацій по створенню своїх торгово-виробничих імперій з потужною дослідницькою та фінансовою базою, використанню ефективної моделі міжнародного поділу праці, що забезпечує максимізацію прибутку та зниження витрат на виробництво.

Транснаціональні корпорації є продуктом глобалізації і одночасно її провідниками, що особливо показовим є у просуванні ними інформаційних технологій у світовому масштабі. Саме завдяки транснаціональним корпораціям відбулась комерціалізація інформаційних технологій, їх переорієнтація на ринкову кон'юнктуру. Транснаціональні корпорації контролюють більше 80% ринку інформаційних технологій завдяки можливості щорічно інвестувати у виробництво нової високотехнологічної продукції, виділяючи значні кошти на розробку глобальних маркетингових стратегій і освоєння нових ринків.

Посилення інтеграційних процесів у світовому виробництві зумовлює необхідність інтеграції промислових підприємств нашої країни у глобальні ланцюги створення вартості (GVC). У процесі економічної глобалізації створюються два типи міжнародних економічних мереж, які, за Гарі Джереффі, складаються з двох різних типів глобальних товарних ланцюгів або ланцюгів створення доданої вартості: товарні ланцюги, контрольовані виробником (producerdriven); товарні ланцюги, контрольовані клієнтом (customer-controlled). Перший тип ланцюгів характерний для капіталомістких і технологічно інтенсивних галузей, таких як автомобілебудування, аерокосмічна промисловість, комп'ютерні технології, виробництво напівпровідників і важке машинобудування. У цих ланцюгах великі, зазвичай транснаціональні виробники відіграють головну роль у

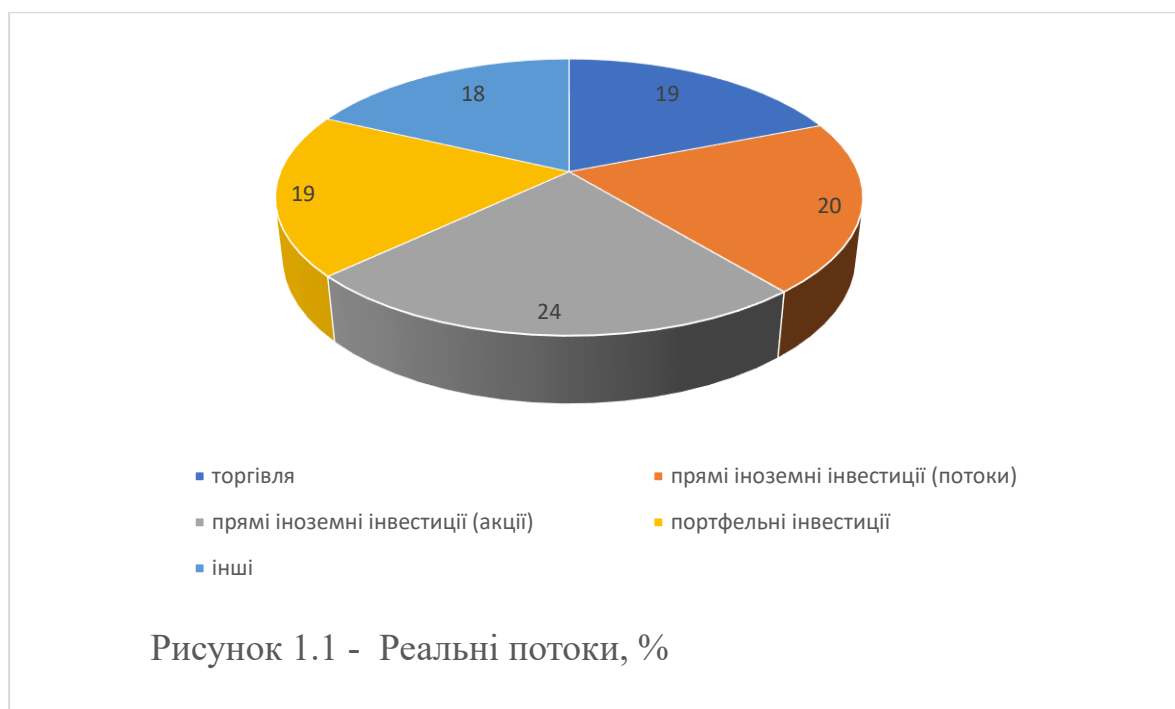
координації виробничих мереж. Ланцюги другого типу більш характерні для тих галузей, в яких провідну роль відіграють роздрібні торговці, компанії, що займаються просуванням і продажем товарів, виробники «брендової» продукції. Вони визначають специфікації продукції та замовляють її виробництво переважно у виробників із країн, що розвиваються, створюючи там децентралізовані виробничі мережі. Цей тип ланцюга характерний для таких галузей, як одяг, взуття, іграшки, посуд, споживча електроніка та різні ремісничі роботи.

Дослідження міжнародних організацій, світового банку, рейтингових систем свідчать про поширення процесів економічної глобалізації серед країн світу і дозволяють сформулювати напрями подолання відставання національної економіки і сприяння розвитку її переваг задля прискорення зростання. Оцінки рівня інтегрованості країн у процес глобалізації здійснюється на основі чотирьох індексів глобалізації, що дозволяє визначити рейтинг країн за ступенем залученості у глобальні потоки: індекс глобалізації CSGR, Global Index, індекс глобалізації A.T. Kearney, та KOF-індекс глобалізації. Останній був створений у 2002 році при Швейцарському економічному інституті (KOF Swiss Economic Institute) за участю Федерального Швейцарського технологічного інституту (Swiss Federal Institute of Technology) [15] і є найпоширенішим індексом глобалізації. KOF-індекс є комбінованим показником, що оцінює масштаб інтеграції країни у світовий простір та порівняти країни за трьома вимірами глобалізації: економічним, політичним та соціальним.

До показників економічної глобалізації відносять: обсяг міжнародної торгівлі, рівень міжнародної ділової активності, торгові потоки, міжнародні інвестиції, тарифна політика, обмеження і податки на міжнародну торгівлю, і так далі. Соціальну глобалізацію відображають: рівнем культурної інтеграції, відсотком іноземного населення, рівнем міжнародного туризму, показником міжнародних особистих контактів, об'ємом телефонного трафіку та поштових відправлень, трансграничних грошових переказів, інформаційних потоків, розвитком інформаційно-комунікаційної інфраструктури. Політичну глобалізацію

оцінюють показниками членства держав в міжнародних організаціях, участі в міжнародних місіях (включаючи місії ООН), ратифікації міжнародних багатосторонніх договорів, кількості посольств та інших іноземних представництв в країні.

Розраховуючи інтегральний індекс рівня глобалізації наведені складові приймаються із ваговими коефіцієнтами 36%, 39%, 25% відповідно. В свою чергу певну вагу мають і окремі складові економічної, соціальної та політичної глобалізації. На рисунку 1.1 наведений приклад розподілу складових індексу економічної глобалізації. Як складові економічної глобалізації розглядаються торгівля (19%), прямі іноземні інвестиції як участь в акціонерному капіталі (24%), прямі іноземні інвестиції як потоки (20%), портфельні інвестиції (19%), інші (18%).

Джерело: розроблено автором на основі [15]

Крім того, враховуються обмеження (див. рис. 1.2), які також мають різну вагу: бар'єри на імпорт – 22, середній рівень тарифів-28, податки на міжнародну торгівлю (процент від поточних доходів)-27, обмеження на рахунки-23.

Рисунок 1.2 - Обмеження, що гальмують шлях до глобалізації, %

Джерело: розроблено автором на основі [15]

Згідно рейтингу глобалізації [16] в 2018 році Україна посіла 44 місце серед 203 країн світу, випередивши Росію, незважаючи на її високу інтеграцію в світову економіку як великого гравця на ринку енергоресурсів, продовольства та озброєнь. Найкращих результатів у глобалізаційних процесах Україна досягла у політичній сфері (індекс —88,32), гірших — в соціальній сфері (70,38) та економічній (66,01). Отриманий загальний індекс (74,95) є історичним максимумом українського індексу глобалізації. Також 44 місце в рейтингу 187 країн із 68,85 балами Україна займала в 2012 р, розташувавшись між Йорданією (69,46) і Ісландією (68,66), та також випереджаючи Росію (65,42), Молдову (64,12) і Білорусь.

Таблиця 1.1 Індекс глобалізації – 2018 рік [16]

Місце	Країна	Загальний	Економічний	Соціальний	Політичний
1	Швейцарія	90,79	86,41	90,35	95,62
2	Нідерланди	90,68	89,58	85,88	96,59
3	Бельгія	90,46	87,89	86,69	96,62
4	Швеція	89,44	83,59	88,30	96,63
5	Велика Британія	89,39	81,91	89,19	97,08
6	Німеччина	88,83	80,60	87,99	97,90
7	Австрія	88,56	82,68	87,54	95,45

8	Данія	87,96	84,35	86,90	92,63
9	Фінляндія	87,70	83,09	86,32	93,65
10	Франція	87,69	79,21	85,88	97,98
11	Ірландія	85,54	87,81	87,30	81,52
12	Норвегія	85,47	77,31	89,83	89,28
13	Чехія	84,88	82,69	82,42	89,54
14	Португалія	84,88	80,38	81,08	93,18
15	Канада	84,18	70,98	89,42	92,32
16	Угорщина	83,83	81,98	78,68	90,81
17	Іспанія	83,81	77,29	82,66	91,49
18	Сінгапур	83,49	93,63	88,70	68,14
19	Кіпр	83,06	85,77	85,30	78,11
20	Естонія	82,91	85,62	84,47	78,63
....	...	...	...	...	...
43	Катар	75,32	76,54	79,40	70,02
44	Україна	74,95	66,01	70,38	88,32
45	Йорданія	73,40	69,31	69,69	81,21
....	...	...	...	...	...
49	Росія	71,94	54,46	68,67	92,69
50	Ісландія	71,91	69,40	86,17	60,16

Як прихильники глобалізації, так і антиглобалісти згодні з тим, що глобалізація відкрила новий етап світових економічних відносин, оскільки логіка розвитку світового ринку визначає доцільність участі кожної країни світу в процесах глобалізації та інтеграції у світове господарство. Лише за умови постійного впливу іноземної конкуренції національні виробники мають можливість брати участь у формуванні міжнародної економічної структури і володіти високою конкурентоспроможністю продукції та виробництва.

1.2 Сутність та проблеми розвитку міжнародної конкурентоспроможності

Глобалізація світової економіки поєднує формування вільної системи світової торгівлі із стрімким розвитком продуктивних сил, який супроводжується новим типом виробничих та торгівельних відносин. Він виключає спроби обмежити доступ іноземних товарів на внутрішній ринок адміністративними методами або створити неринкові переваги для власних товаровиробників оскільки неминуче слідує відповідна реакція з боку інших країн. Створюючи великі

можливості, ліберальна модель економіки на глобальному рівні формує і жорсткі правила гри: або конкуренція, або вимушене банкрутство країн, які не реформують економіку, не впроваджують нових технологій, невпинно деградують, а їх громадяни роз'їжджаються по світу у пошуках кращої долі. Слід враховувати також думку провідних економістів, що пік глобалізації був пройдений у 2007 році, коли частка світової торгівлі складала 61% до глобального ВВП проти сучасних 53%. Подібна тенденція безумовно вплине на економічний розвиток та конкурентоспроможність національних економік. Існує також велика ймовірність економічних криз, оскільки попередній досвід засвідчив позитивний вплив глобалізації на зменшення криз і рецесій. Іншим наслідком деглобалізації є локалізація світових економічних ланцюжків, наближення заводів до ринків збуту, коли гігантські виробництва в Китаї замінять підприємства меншої потужності в різних частинах світу. Це буде вимагати збільшення запасів сировини і відповідно зростання попиту на сировинні матеріали. При цьому зафіксоване в 2020-2022 роках значне зростання транспортних витрат буде вимагати пошуку постачальників сировини серед найближчих країн-сусідів.

В умовах сучасного світу наслідком глобалізації економіки є домінування країн "Великої сімки", що тримають лідерські позиції у всіх сферах економічного життя. Сумарно маючи близько 12% населення планети вони обіймають 60-70% світового ВВП. Саме вони виконують вирішальну функцію в МВФ, Світовому банку, СОТ і ОЕСО і, фактично, є епіцентром глобалізаційних процесів, ядром світової економіки. До групи лідерів вдалося долучитися лише небагатьом країнам, що активно розвиваються, плідно співпрацюють, утворивши світову «двадцятку». Країни групи вирізняє висока міжнародна конкурентоспроможність, використання переваг міжнародного поділу праці, національних факторів виробництва, можливості здійснювати ефективну конкуренцію на глобальному ринку.

Як відомо, термін «конкуренція» походить від латинської «concurrentia» і означає змагання, суперництво. Стосовно міжнародної конкуренції - це змагання між суб'єктами економіки за ефективне використання ресурсів заради досягнення

результату діяльності [18]. Від терміну «конкуренція» походить дефініція «конкурентоспроможність», що широко почала використовуватись в 1970-х роках в ролі об'єктивного критерію для оцінки успішності виконання державою економічних, управлінських та політичних функцій. На глобальному світовому ринку конкурентоспроможність стає одним із вирішальних факторів не тільки успіху, але і «виживання» підприємств, галузей та економік країн. За таких умов значення терміну «конкурентоспроможності» вийшло за межі економічних відносин, відображаючи також «результативність» складових суспільного життя.

Зважаючи на актуальність проблем конкурентоспроможності до їх вирішення завжди була прикута увага провідних науковців світу. В розробку теоретичних засад конкуренції значний внесок зроблено дослідженнями А. Сміта [19], М. Портера, [20] Й. Шумпетера [21], Д. Сакса, П. Хейне. Як засновник класичного напрямку сучасної економічної теорії і видатний дослідник ринкової економіки А. Сміт вважав конкуренцію «невидимою рукою», що змушує підприємців діяти раціонально [19]. Концепція конкурентоспроможності М. Портера [20] передбачає, що конкуренція формується за рахунок конкурентних переваг, що досягаються завдяки впровадженню нових технологій та інновацій. Й. Шумпетер [21] наголошував на ролі нововведень як рушійної сили радикальних змін у соціально-економічному просторі і формують новий тип конкуренції.

Як загальне поняття конкурентоспроможність асоціюється із здатністю випереджати інших, використовуючи свої переваги в досягненні поставлених цілей [22]. Конкурентоспроможність виступає як важлива інтегральна характеристика ефективності економічної діяльності господарюючих суб'єктів. Поняття конкурентоспроможності стосовно любого суб'єкту означає здатність даного суб'єкта (потенційну і реальну) витримати конкуренцію [23]. Основним чинником відмінності у визначенні терміну «конкурентоспроможність» в економічній літературі є вибір предмета дослідження, а саме суб'єктів конкуренції (підприємства, галузі, регіони, національна економіка, держава) і об'єктів конкуренції (попит, ринок, фактори виробництва), а також масштабів діяльності

(товарні ринки, галузеві ринки, регіональні ринки, міжрегіональні ринки, світові ринки). Виділяють кілька видів конкурентоспроможності: товарний; мікрорівень; мезорівень; макрорівень. Їх визначення наведено в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2 Ієрархія понять конкурентоспроможності

Рівень ієрархії	Поняття конкурентоспроможності
Конкурентоспроможність країни	Здатність країни виробляти товари і послуги, що відповідають вимогам світових ринків, і створювати умови нарощування державних ресурсів зі швидкістю, що дозволяє забезпечувати стійкі темпи зростання ВВП і якість життя населення
Конкурентоспроможність регіону	Здатність регіону виробляти товари і послуги, що відповідають вимогам внутрішніх і світових ринків, створювати умови нарощування регіональних ресурсів (інноваційні, інтелектуальні, інвестиційні) для забезпечення зростання потенціалу конкурентоспроможності суб'єктів господарювання
Конкурентоспроможність Галузі	Здатність галузі виробляти товари і послуги, що відповідають вимогам світових і внутрішніх ринків, і створювати умови зростання конкурентоспроможності підприємств галузі
Конкурентоспроможність організації	Здатність досягати власних цілей в умовах протидії конкурентів та задовольняти потреби споживачів шляхом виробництва і пропозиції ринку товарів, що перевершують конкурентів; використовувати виробничі та управлінські ресурси для розвитку і розширення ринків збуту, збільшення ринкової вартості компанії

Джерело: власна розробка на основі [24]

Як показує наведена вище таблиця, конкурентоспроможність полягає в здатності конкурувати, а конкурентні переваги - це якісні особливості, здібності, що дозволяють бути конкурентоспроможним. Відповідно до представленого аналізу визначень поняття «конкурентоспроможність» існують наступні ознаки, що розкривають сутність даної категорії:

- конкурентоспроможність має властивості універсальності і поширюється на суб'єкти ринкових відносин (підприємство, галузь, країну в цілому) та на об'єкти (товар, послугу);
- конкурентоспроможність має багаторівність (мікро-, мезо- і макрорівень), на кожному з яких використовується свій набір характеристик для визначення конкурентоспроможності);

- конкурентоспроможність об'єктів і суб'єктів господарювання знаходиться в динамічному і нестійкому стані в зв'язку з постійно мінливим конкурентним середовищем;
- конкурентоспроможність є величиною відносною, при якій базою для порівняння виступають аналогічні показники конкурентів;
- конкурентоспроможність підприємства проявляється на ринку збуту його продукції.

Вітчизняні вчені також присвятили велику увагу проблематиці розвитку національної конкурентоспроможності. В. Геєць [25] досліджує вплив конкурентоспроможності на соціально-економічне становище держави та розробляє напрями зростання конкурентоспроможності України. О. Гавриш та Л. Пронкіна [26] розглядають механізм формування державою конкурентної політики. Д. Лук'яненко [4], Антонюк [27], Федулова [28] досліджують міжнародну конкурентоспроможність в умовах глобалізації та аналізують питання побудови стратегії підвищення національної конкурентоспроможності України. О. Павловська [29], Л. Піддубна [30] акцентують увагу на інноваційних аспектах конкурентоспроможності, підкреслюючи роль інноваційного напрямку розвитку суб'єкта економіки, що дозволяє йому перемагати в конкурентній боротьбі.

Характеризуючи конкурентоспроможність національної економіки як «здатність країни займати і утримувати стійкі позиції на певних сегментах світового ринку Л. Антонюк [4, с. 7] відмічає необхідність:

- створення потужного економічного потенціалу, здатного забезпечити зростання економіки на інноваційній основі;
- формування розвинутої системи ринкових інститутів;
- наявності значного інтелектуального капіталу та інвестиційних ресурсів;
- гнучкого реагування на зміни світової кон'юнктури завдяки диверсифікації виробництва;
- готовності максимально відстоювати реалізацію національних інтересів заради економічної безпеки та високих стандартів життя населення».

Я. Базиліук [31] вважає конкурентоспроможність національної економіки економічною категорією, яка характеризує стан суспільних відносин у державі що забезпечують умови стабільного підвищення ефективності національного виробництва відповідно до змін світової кон'юнктури та внутрішнього попиту на основі розкриття національних конкурентних переваг. В. Лагутін [32] наголошує, на сукупності притаманних конкретній національній економіці факторів, здатних забезпечити пропозицію товарів і послуг, що виготовлені за умов застосування новітніх технологій, вільного, справедливого ринку та зростаючих доходів населення. Аналізуючи конкурентоспроможність, слід враховувати характер економічної моделі країни, економічні, науково-технічні, виробничі, управлінські, та інші можливості, що реалізовані у товарах і послугах, здатних конкурувати із закордонним виробникам. За П. Пуцентейлом конкурентоспроможність - це позиції країни або підприємства на внутрішньому та зовнішньому ринках, що зумовлені економічними, соціальними та політичними чинниками [33]. О. Павловська [29, с. 9] визнає, що національна економіка є конкурентоспроможною, якщо формує:

- стійке підвищення стандартів життя населення на основі сталого зростання продуктивності праці;
- досягнення національними виробниками таких позицій у світовій економіці, за яких їх товари та послуги успішно реалізуються на міжнародних ринках;
- ефективне використання ресурсів, акумульованих на міжнародних інвестиційних ринках;
- інноваційну спрямованість, що базується на сучасній інформаційній основі;
- сталий соціально-економічний розвиток зі здатністю запобігати та протистояти кризам, нейтралізувати їх негативні наслідки.

В. Липов акцентує увагу на впливі суб'єктів господарювання на національну конкурентоспроможність, наголошуючи, що «у сучасному світі конкуренція мікроекономічних суб'єктів перетворюється на інструмент глобальної конкуренції держав...» [34, с. 22]. Узагальнюючи розглянуті тлумачення терміну національна конкурентоспроможність, спробуємо запропонувати максимально лаконічне

визначення цього поняття як здатність національних виробників та підприємств сервісу за рахунок впровадження інноваційних технологій бути активними гравцями міжнародних ринків та забезпечувати стійке зростання добробуту населення.

Фундаментальним поняттям маркетингу є «конкурентна позиція», дослідженню якої приділили увагу провідні вчені, зокрема І. Ансофф та Ф. Котлер. Конкурентна позиція утворюється із сукупності позицій, які фірма займає і відстоює в конкурентному середовищі і характеризує становище підприємства по відношенню до суб'єктів конкурентного оточення. У процесі ділової конкуренції кожна фірма займає, відстоює, зміцнює свої конкурентні позиції щодо споживачів, постачальників, найнятих працівників, конкурентів і ін. Досягнення сторонами конкурентних позицій вказує на те, чого домоглися учасники ринку самі, взаємодіючи з конкурентами, і чого вони не дозволили або дозволили домогтися суперникам, роблячи власні конкурентні дії. Інтенсивний розвиток міжнародних економічних відносин та посилення конкуренції вимагають від кожної країни посилювати конкурентні позиції національної економіки.

На мікрорівні розрізняють також конкурентоспроможність продукції та тісно пов'язану з нею конкурентоспроможність виробника [35]. За відсутності збуту продукції виробник не може бути конкурентоспроможним, скорочення обсягів реалізації погіршує фінансово-економічні показників: доходу, прибутку, рентабельності, ліквідності та ін. В той же час конкурентоспроможність продукції не є достатньою умовою конкурентоспроможності підприємства адже продукція може бути конкурентоспроможною за умов демпінгування, коли ціни не компенсують витрати на виробництво і збут. Хоча з точки зору споживача продукція є конкурентоспроможною, внаслідок зниження фінансових результатів і ефективності використання ресурсів виробник може втратити конкурентоспроможність.

Відмінності категорій конкурентоспроможності виробника та продукції зводяться до наступного:

- конкурентоспроможність продукції оцінюється в тимчасовому інтервалі, який відповідає життєвому циклу товару, в той час як конкурентоспроможність виробника оцінюється на більш тривалому проміжку часу, а саме періоді функціонування підприємства;
- конкурентоспроможність продукції розглядається стосовно кожного з її найменувань, конкурентоспроможність підприємства охоплює зміни всієї номенклатури продукції, що випускається.

Стосовно міжнародної конкурентоспроможності підприємства головним є відповідність результатів підприємства вимогам міжнародних ринків, яку визначають конкретні чинники конкурентної переваги підприємства на міжнародному ринку. Серед істотних характеристик, за якими визначається міжнародна конкурентоспроможність виділимо наступні:

- ефективне використання ресурсів з точки зору міжнародного поділу праці;
- здатність виробляти продукцію, що здатна задовольнити міжнародні потреби в умовах вільної конкуренції;
- високий науково-технічний рівень розвитку та використання сучасних технологій;
- динамізм розвитку підприємства та його інтеграція в міжнародні ланцюги постачань.

На рівень міжнародної конкурентоспроможності компанії впливають дві групи факторів: зовнішні та внутрішні. В свою чергу фактори зовнішнього середовища можна поділити на три групи: світові економічні, макроекономічні та галузеві. До світових економічних чинників належать кон'юнктура світових ринків, міжнародний поділ праці, динаміка валютних курсів, міжнародні угоди у сфері зовнішньої торгівлі. До макроекономічних факторів, що характеризують зовнішнє середовище, відносять нормативно-правове регулювання ринку, митну та фіскальну політику держави, участь держави в торгівельних об'єднаннях, коливання валютного курсу, довгострокові програми розвитку галузей економіки,

рівень розвитку інфраструктури, рівень доходів населення, рівень ринкової конкуренції, попит на продукцію, репутацію країни на міжнародному ринку.

До внутрішніх факторів відносять: ефективність менеджменту підприємства, організаційно-виробничої структури, професійно-кваліфікаційний рівень управлінського персоналу; систему технологічного обладнання; джерела постачання та збуту продукції; рівень фінансової підтримки; виробничі потужності та виробничий потенціал; інноваційну політику; доступ до якісних і дешевих ресурсів. Важливою умовою досягнення успіху підприємства є орієнтація на ті сфери діяльності, де є необхідні навички та ресурси для успішного розвитку конкурентних переваг і, як наслідок, підвищення конкурентоспроможності [28].

Незважаючи на велику кількість фундаментальних досліджень конкурентоспроможності національних економік, як стосовно чинників забезпечення конкурентних переваг країни на міжнародному ринку так і стосовно шляхів вирішення проблем існує потреба в подальшому науковому пошуку напрямків розвитку суб'єктів економіки як на макро- так і на мікрорівні в напрямку підвищення конкурентоспроможності.

1.3 Системи оцінювання та місце України в рейтингах конкурентоспроможності

Об'єктивна оцінка міжнародної конкурентоспроможності є важливим завданням як урядів країн, так і суб'єктів господарювання, в першу чергу тих, що здійснюють зовнішньо-економічну діяльність. З цією метою можливо застосовувати різноманітні наступні методи, серед яких найбільшу довіру світової економіки завоювали дві основні методики проведення рейтингів конкурентоспроможності країн — Гарвардсько-Давосської та Лозаннської шкіл. Світ розглядає їх як ефективний інструмент моніторингу та коригування політики країн в напрямку забезпечення сталого розвитку.

Як показано вище, конкурентоспроможність є складним, комплексним та багатоплановим поняттям. Інтегральний показник рівня конкурентоспроможності країни повинен враховувати такі чинники, як: наявність природних ресурсів, якість державних і суспільних установ, інфраструктуру, макроекономічну стабільність та інвестиційну привабливість, ефективність товарного ринку та ефективність ринку праці, розвиненість фінансового ринку, оснащеність новими технологіями та цифровізація державних функцій, рівень розвитку бізнесу та інновацій. Наведеним вимогам відповідають Індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index або ГІК) від Всесвітнього економічного форуму (WEF) та рейтинг глобальної конкурентоспроможності за версією Інституту розвитку менеджменту (IMD), що є міжнародними узагальнюючими показниками конкурентоспроможності національних економік. ГІК був заснований у 2004 році в рамках Всесвітнього економічного форуму і розраховується на основі поєднання статистичних даних з результатами опитування керівників підприємств. Він дозволяє оцінити здатність країн забезпечувати високий рівень добробуту населення та їх здатність підтримувати ринкові відносини на належному рівні [36].

Згідно обох показників протягом тривалого часу наша країна займала невисокі позиції, значно програючи багатьом державам світу. Обидва рейтинги наголошують на слабких позиціях (вузьких місцях), що залишаються незмінними протягом тривалого часу і традиційних проблемах в соціально-економічному розвитку України, а саме: неефективне функціонування державних інститутів (екстрактивні економічні та політичні інститути, відсутність верховенства права та незахищеності права власності, значний рівень корупції); відсутність ефективного фінансового ринку (відсутність довіри до банків, проблеми з кредитуванням економіки та нерозвиненість фондових бірж); відсутність макроекономічної стабільності (низький кредитний рейтинг країни та високі темпи інфляції); неефективна система охорони здоров'я (незначні доходи на душу населення та нерозвиненість інфраструктури охорони здоров'я скорочують тривалість здорового життя та в цілому погіршують якість життя).

Все це дозволило Всесвітньому економічному форуму віднести Україну до країн із перехідним станом від факторно-орієнтованої економіки до економіки, спрямованої на ефективність. Для підвищення національної конкурентоспроможності WEF пропонує країнам, що перебувають в подібному статусі, забезпечити ефективне функціонування державних та приватних інститутів та стабілізацію макроекономічного середовища з подальшим поліпшенням ефективності виробничих процесів та покращенням професійної підготовки кадрів [36].

Оцінки рівня конкурентоспроможності, виконані Інститутом розвитку менеджменту (IMD) стосуються 63 країн із врахуванням 330 чинників, що згруповані до чотирьох категорій: «стан економіки», «ефективність уряду», «ефективність бізнесу», «стан інфраструктури» [37]. Україна в даному рейтингу глобальної конкурентоспроможності у 2019-2021 роках отримала невисокі оцінки за рахунок слабких внутрішніх економічних показників – низького накопичення капіталу та ВВП на душу населення (рис. 1.3).

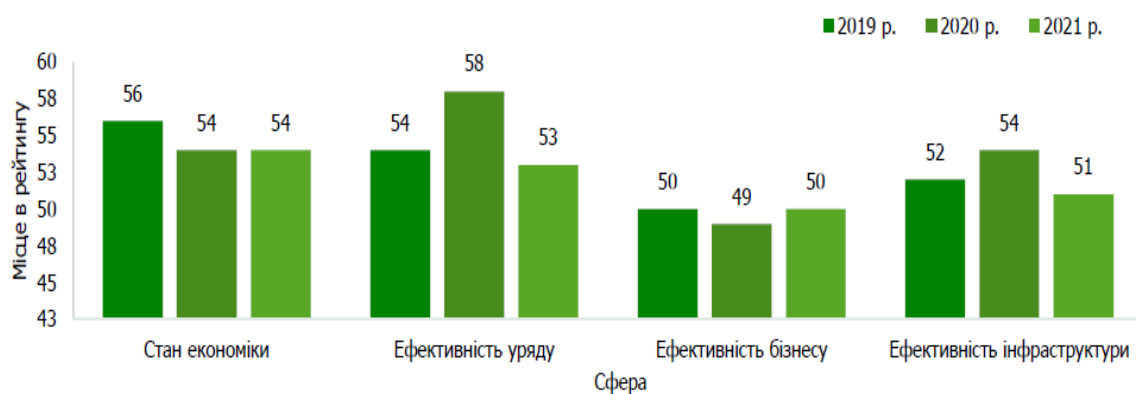

Рисунок 1.3 - Складові рейтингу глобальної конкурентоспроможності України

Джерело: [38]

В категорії «стан економіки» також низькими є показники, що характеризують стан міжнародних інвестицій, ефективність уряду інституційну структуру, на що вплинув низький кредитний рейтинг країни, відсутність верховенства права. Залишається незадовільним стан боротьби з корупцією (29, 31, 35 місця за 2019-2021 роки відповідно).

За індексом сприйняття корупції у 2021 та 2022 роках Україна посідає 122 місце. Індекс після 2014 року змінилось на балансування на місці, незважаючи на те, що пріоритетних цілей державної політики. Порівнюючи показники слід враховувати Competitiveness Report при оцінці позиції країни застосовується нова методологія. О 7-бальною шкалою (100 балів — ідеальна держава або “межа” конкурентоспроможності). Переформатовано більшість субіндексів. Тому порівнювати позиції в рейтингах, із позиціями у попередніх рейтингах, оціненими з використанням старої методології, переформатованими індексами позиції України за переважною більшістю субіндексів і неможливо. Для прикладу наведемо дані (рис. 1.4) про прогрес країни за ключовим субіндексом «Інституції (державні та суспільні установи)». Зусилля Україна оцінені зміною індекса з 130 балів у 2015 році до 104 у 2019 році.

Зважаючи на вплив пандемії на економічний розвиток країн глобальний індекс конкурентоспроможності у 2020-2021 роках не розраховувався, але аналіз рейтингу конкурентоспроможності України за 2017-2019 роки підтверджує відсутність прогресу країни в досягненні конкурентоспроможності по ряду окремих показників (рис.1.5)

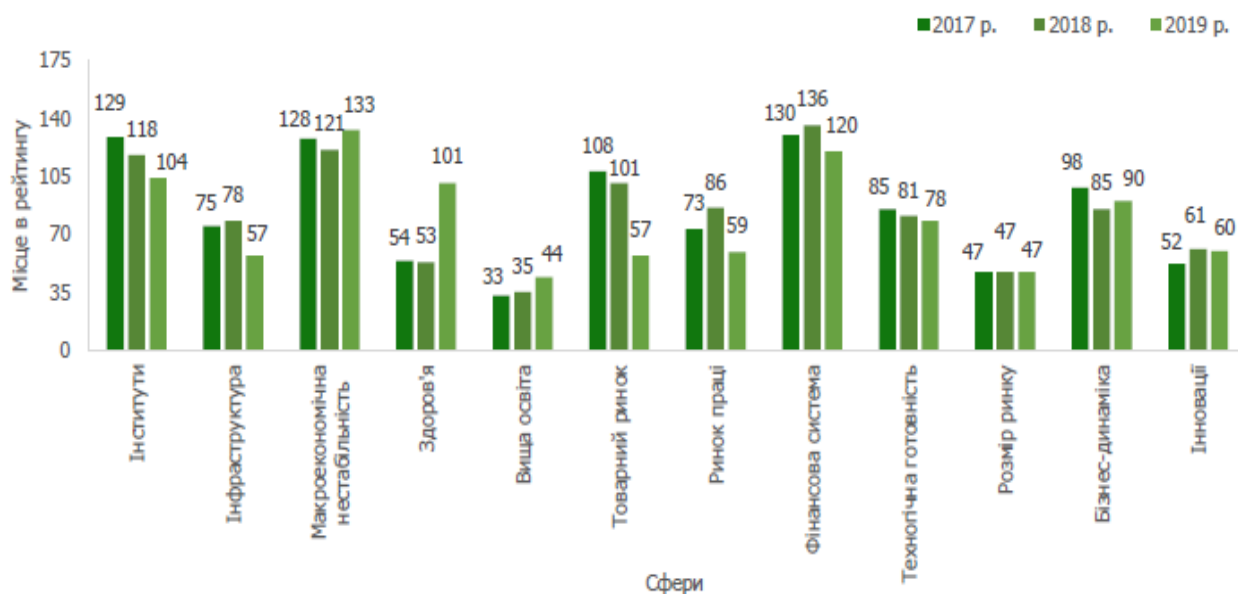

Рисунок 1.5 - Субіндекси конкурентоспроможності України у 2017-2019 рр.

Джерело: розроблено автором на основі [38]

Особливо проблемною в 2019 р. залишалась ситуація з показниками безпеки (високий рівень організованої злочинності, війна на сході країни), значний рівень корупції та захист прав власності. Значні темпи інфляції та негативна динаміка боргу країни вплинули на сферу макроекономічної стабілізації. Низький рівень ринкової капіталізації, ненадійність банків та висока частка проблемних кредитів відображаються на оцінці розвитку фінансового ринку.

Благополуччя громадян є однією з головних цілей діяльності держави. Для кількісної оцінки добробуту суспільства доцільно використовувати індекс розвитку людського потенціалу (human development index – HDI), який є комплексним порівняльним показником очікуваної тривалості життя, освіти, шкільної освіти та рівня життя для країн. Індекс був розроблений у 1990 році пакистанським економістом Махбубом Уль Хаком та індійським економістом Амартією Сеном, який є лауреатом Нобелівської премії з економіки. Цікавим є порівняти індекс розвитку людського потенціалу та індекс глобальної конкурентоспроможності. Так за обома звітами в 2015 р. рейтинг країн-лідерів відповідно HDI розподілив їх в наступній послідовності: Швейцарія, Сінгапур, США, Нідерланди, Велика Британія, Німеччина, Данія, Фінляндія, Норвегія,

Гонконг, Японія та Люксембург [39]. Переважно це співпадає з їх рейтингам за GCI, де послідовність країн є наступною: Швейцарія, Сінгапур, США, Фінляндія, Німеччина, Японія, Гонконг, Нідерланди, Велика Британія, Швеція, Норвегія, Об'єднані Арабські Емірати, Данія [36]. Це демонструє наскільки ефективна економічна політика держав одночасно забезпечує високий рівень конкурентоспроможності і задовольняє соціальні потреби населення, створює високий рівень соціальної захищеності людей.

Реалізація потенціалу бізнесу вимагає максимальної свободи реалізації бізнес-ідей. Як відзначав батько лібералізму Джон Локк «Богом дані людині свобода підприємництва, інвестування і комерції». 127-ме місце України в 2021 р. та 130-те з 184 країн в 2022 р. за індексом економічної свободи Heritage Foundation [40] свідчать, що бізнес позбавлений комфортних умов існування та розвитку. Україна посідає 44-те місце серед 45 країн європейського регіону, а її загальний бал нижчий за середні світові середні показники. Heritage Foundation визнає, що українська економіка набирала сили п'ять років поспіль, але в 2020 році економіка скоротилася і почала відновлюватись у 2021 році. "Завдяки зростанню свободи праці та грошової свободи Україна зафіксувала вражаючий загальний приріст економічної свободи на 6,0 бала з 2017 року, але все ще знаходиться в середніх рядах "переважно невільних" країн. Фіскальне здоров'я є певною мірою позитивним, але свобода інвестицій, фінансова свобода та верховенство права демонструють слабкі місця", – йдеться у висновках.

Рейтинг вимірюється на основі 12 кількісних і якісних факторів, згрупованих у чотири категорії:

- Верховенство права (права власності, доброчесність уряду, ефективність судової системи)
- Розмір уряду (державні витрати, податкове навантаження, фіскальне здоров'я)
- Регулятивна ефективність (свобода бізнесу, свобода праці, грошова свобода)
- Відкриті ринки (свобода торгівлі, свобода інвестицій, фінансова свобода)

Таблиця 1.3 Складові індексу економічної свободи в Україні за оцінками Heritage Foundation в 2022 р [40]

Загальний індекс 54,1		Світовий індекс 130	
Верховенство права		Розмір уряду	
Права власності	39,7 ↓	Податкове навантаження	89,1 ↑
Ефективність судової системи	31,4 ↓	Державні витрати	44,5 ↓
Доброчесність уряду	33,8 ↓	Фіскальне здоров'я	73,6 ↓
Регулятивна ефективність		Відкриті ринки	
Свобода бізнесу	61,1 ↓	Свобода торгівлі	78,6 ↓
Свобода праці	60,7 ↑	Свобода інвестицій	35,0 -
Грошова свобода	71,2 ↑	Фінансова свобода	30,0 -

У 2022 р. в Україні оцінка верховенства права знизилась через корумпованість судів, їхній політичний тиск, а також порушену цілісність уряду. Загальне податкове навантаження становить 19,2% загального внутрішнього доходу. Державні витрати за останні три роки становили 43% загального обсягу виробництва (ВВП). Відносно регулятивної ефективності відмічається високий ступінь свавілля та фаворитизму в прийнятті рішень. При наявності кваліфікованих спеціалістів з програмного забезпечення більшість державних підприємств покладаються на державні субсидії для функціонування і не можуть конкурувати безпосередньо з приватними фірмами, а бюрократія стримує зростання приватних інвестицій.

Власне, окрім згаданих рейтингів про низьку конкурентоспроможність національної економіки та неефективну економічну політику держави свідчить ВП на душу населення в Україні [41], який є одним з найнижчих у світі (табл. 1.4).

Таблиця 1.4 Номінальний ВВП України з 2002 р. по 2022 р.

Рік	ВВП, млн. грн.	зміна ВВП, млн. грн.	зміна ВВП, %	ВВП, млн. дол. США	зміна ВВП, млн. дол.	зміна ВВП, %
2002	4681,9			879,0		
2003	5592,9	911,0	19.5%	1048,8	169,8	19.3%
2004	7273,5	1680,6	30.0%	1367,5	318,7	30.4%

2005	9374,3	2100,9	28.9%	1829,2	461,8	33.8%
2006	11634,3	2260,0	24.1%	2303,8	474,6	25.9%
2007	15499,1	3864,8	33.2%	3069,1	765,3	33.2%
2008	20502,8	5003,6	32.3%	3892,5	823,4	26.8%
2009	19836,3	-666,4	-3.3%	2546,0	-1346,5	-34.6%
2010	23603,6	3767,3	19.0%	2974,4	428,4	16.8%
2011	28813,9	5210,2	22.1%	3570,8	596,4	20.0%
2012	30912,5	2098,6	7.3%	3856,8	286,1	8.0%
2013	31988,7	1076,2	3.5%	4030,3	173,5	4.5%
2014	35834,0	3845,3	12.0%	3014,6	-1015,7	-25.2%
2015	46210,2	10376,1	29.0%	2115,4	-899,2	-29.8%
2016	55853,5	9643,3	20.9%	2185,9	70,5	3.3%
2017	70224,3	14370,8	25.7%	2640,3	454,4	20.8%
2018	84192,0	13967,7	19.9%	3095,2	454,9	17.2%
2019	94589,8	10397,8	12.4%	3659,8	564,6	18.2%
2020	100432,5	5842,6	6.2%	3725,6	65,8	1.8%
2021	131907,2	31474,8	31.3%	4834,3	1108,7	29.8%
2022	126152,3	-5754,9	-4.4%			

Джерело: розроблено автором на основі [41]

Опитування представників українського бізнесу показують, що основними перешкодами для ведення бізнесу є недосконалість законодавства, корупція, політична нестабільність, нерівні умови конкуренції, зловживання в антимонопольній сфері та панівне становище природних монополій.

Загалом слід відзначити роль щорічних глобальних звітів конкурентоспроможності, які дають змогу виявляти сильні і слабкі сторони розвитку національних економік, дозволяють формувати ефективні стратегії щодо підвищення їх конкурентоспроможності на глобальному ринку. В умовах трансформаційних перетворень в українському суспільстві значно зросла потреба в пошуку дієвих методів та напрямів утвердження ринкових відносин, формування соціально орієнтованої економіки. Зрозуміло, що російська агресія та необхідність задіяти всі ресурси держави на захист країни вплинули на те, що підвищення

конкурентоспроможності наразі не належить до першочергових завдань керівництва країни та бізнесу, проте очевидною є актуальність повернення до питань підвищення конкурентоспроможності в повоєнний час.

РОЗДІЛ 2.

ОЦІНКА СТАНУ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇН В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

2.1 Система чинників впливу на міжнародну конкурентоспроможність країн

Формування глобального ринку супроводжується підвищенням уваги науковців та урядів країн до питань дослідження чинників, що визначають міжнародну конкурентоспроможність країн, впливають на формування процесів

якісного економічного зростання. Глобалізація, що забезпечує відкритість країн та широкий обмін інформацією, сприяє швидкому реагуванню на зміни ринкової кон'юнктури, пришвидшує процеси дифузії інновацій, їх впровадження національними інноваційними системами. Завдяки розумінню проблем міжнародної конкуренції високорозвинені держави намагаються прогнозувати наслідки технологічних та організаційних заходів, змін споживчих настроїв та ринкового попиту.

Аналіз чинників конкурентоспроможності країн доцільно проводити на основі динаміки відносних конкурентних позицій, що представлена показником ГІК. За класифікацією до них відносять основні вимоги (якість інститутів, інфраструктура, макроекономічна стабільність, охорона здоров'я і початкова освіта), підсилювачі ефективності (вища освіта і професійна підготовка, ефективність ринку товарів і послуг, ефективність ринку праці, розвиненість фінансового ринку, рівень технологічного розвитку, розмір внутрішнього ринку), інноваційні фактори (конкурентоспроможність компаній, інноваційний потенціал). В залежності від рівня впливу тих чи інших факторів можна визначити рівень розвитку, на якому знаходиться країна. Згідно класифікації М. Портера на першій стадії зростання економіки країни конкурують за рахунок забезпеченості природними ресурсами та дешевою робочою силою. Збереження конкурентоспроможності на цій стадії розвитку в основному залежить від стабільного функціонування державних і приватних інститутів, необхідної інфраструктури, підготовленого персоналу.

На другій стадії зростання економіки визначається ефективністю використання ресурсів, залежить від якості вищої освіти і професійної підготовки ефективності ринку товарів і послуг, стабільності функціонування ринку праці розвиненості фінансового ринку, здатності користуватися існуючими технологіями обсягу внутрішнього і зовнішнього ринків. Країни, що переходять на третю стадію, характеризуються залежністю від інновацій, підтримкою високого рівня зарплат і відповідного життєвого рівня. Здатність компаній в цьому випадку конкурувати

визначається рівнем інноваційності та використанням найрізноманітніших виробничих процесів.

Зважаючи на те, що кожна країна має відмінну залежність рівня її конкурентоспроможності від тих чи інших факторів, їх аналіз дозволяє виявити напрямки розвитку, що здатні створити стійкі конкурентні переваги національної економіки. До зовнішніх конкурентних переваг країни відносять такі, як: вигідне географічне розташування та сприятливий клімат; наявність значних за обсягом, доступних та дешевих природних ресурсів; високий освітній рівень населення; якісну систему підготовки та перепідготовки кадрів; високу ефективність використання ресурсів; динамічність внутрішнього ринку; розвиненість ринкової інфраструктури; високий рівень витрат на НДДКР з системою державної підтримки інноваційної діяльності; високий рівень інтегрованості країни у світовій економічний простір; стабільність політико-правової системи; гармонізацію національної системи стандартизації і сертифікації з міжнародною системою тощо. Внутрішніми конкурентними перевагами країни вважаються: високий рівень попиту на вітчизняні товари; оптимальний рівень концентрації, спеціалізації та кооперування в економіці; висока частка конкурентоспроможних підприємств; якісна інформаційна та нормативно-правова база управління; значна частка високотехнічних конкурентоспроможних товарів в експорті; доступ виробників до якісних та дешевих ресурсів тощо.

Ступінь позитивного впливу глобалізаційних процесів залежить від положення та ролі кожної країни у світовому середовищі [18]. Вплив фінансового фактора на міжнародну конкурентоспроможність є визначальним в умовах глобалізації. Посилення конкуренції на світових ринках і швидкий розвиток інформаційних технологій означає, що питання доступності кредитів, інвестиційної здатності та наявності ресурсів для розширення бізнесу, управління фінансовим ризиком впливають на здатність адаптуватися до змін у глобальному економічному середовищі. Неспроможність фінансової системи розвивати

різноманітні фінансові інститути, фінансові інструменти провокує появу негативних соціально-економічних явищ для країн, що розвиваються.

Перші реальні ознаки участі України в процесах фінансової глобалізації почали з'являтися з надходженням прямих іноземних інвестицій наприкінці 1990-х – на початку 2000-х років. На внутрішній ринок увійшли компанії зі світовою репутацією та значним досвідом (Raiffeisen International Bank Holding, BNP Paribas Group та ін.). Міжнародні фінансові організації формують валютно-фінансові зв'язки між усіма групами країн та відіграють роль регуляторів глобальної валютно-фінансової сфери. В той же час слід враховувати наступні недоліки фінансової глобалізації:

- 1) асиметричні результати для різних груп країн (лише розвинені країни або окремі особи виграють), що призводить до конфліктів на регіональному, національному та міжнародному рівнях;
- 2) нестабільність світової фінансової системи, що призводить до регіональної та глобальної нестабільності внаслідок взаємозалежності національних фінансових систем на глобальному рівні;
- 3) зменшення регулюючої ролі національних держав, що посилює значення наднаціональних утворень і вплив ТНК;
- 4) дестабілізація економіки внаслідок масового відпливу капіталу, що призводить до підриву стабільності обмінного курсу національної грошової одиниці та скорочення золотовалютних резервів;
- 5) зростання світової заборгованості країн за зовнішніми запозиченнями, що призводить до боргової залежності країн-боржників від країн-кредиторів;
- 6) поширення використання офшорних зон у міжнародному бізнесі, що призводить до приховування неоподатковуваних коштів від національного та міжнародного контролю.

Звичайно, перед українською державою постає проблема уникнення або часткового спрощення негативних наслідків фінансової глобалізації. Тому науковці та економісти неодноразово намагалися вивчити всі аспекти цього

процесу. Розширення фінансового ринку є яскравою ознакою фінансової глобалізації, тому проблемним є питання низької капіталізації українських фінансових посередників та слабкістю вітчизняного фондового ринку.

З позицій бізнесу вивчення фінансового фактора, що впливає на міжнародну конкурентоспроможність, дозволяє компаніям зрозуміти, як покращити свій доступ до фінансових ресурсів, як залучати інвесторів із розвинутих країн, де є велика кількість вільного фінансування для розвитку свого бізнесу. Це дозволяє також зменшити фінансові ризики і розробити стратегії, які допоможуть покращити ефективність роботи. Наприклад, оцінити валютні ризики та розробити стратегії в умовах коливань курсу, використовуючи такі інструменти хеджування, як опціони та ф'ючерси. Обмінний курс має великий вплив на міжнародну конкурентоспроможність, оскільки він визначає вартість товарів і послуг на міжнародному ринку. Тому країна в залежності від намічених стратегічних цілей розвитку, економічних пріоритетів проводить валютну політику, вибирає режим валютного курсу, як один із вирішальних інструментів регулювання міжнародних економічних процесів. Використовуються 3 основні режими: плаваючий, гнучкий та фіксований. Найбільше застосовуються плаваючий та фіксований режими. Плаваючий курс передбачає залежність курсу валюти від ринку, в той час як фіксований – закріплення курсу однієї валюти у відношенні до іншої або ж до валютного кошику.

Плаваючий валютний курс при підвищенні попиту на іноземну валюту стимулює експорт та надходження іноземної валюти на ринок. Завдяки девальвації національної валюти врівноважуються валютний ринок та платіжний баланс країни. Для підтримання плаваючого режиму валютного курсу не потрібно накопичувати золотовалютні резерви і центральний банк не фокусується на підтриманні стабільного курсу, а зосереджений на стабілізації національної валюти та стимулюванні економічного зростання [44]. Фіксований валютний курс обмежує пропозиції грошей, коливання курсу валюти та валютні спекуляції. З іншого боку, фіксований режим веде до втрати золотовалютних резервів та

деформує зовнішньоторговельну діяльність. В Україні, за часи її існування як незалежної країни, проводили політику різних валютних режимів: з початку існування гривні, як національної валюти України, та до 2014 року включно режим валютного курсу був фіксованим, а з 2015 року встановлений плаваючий режим.

В період дотримання фіксованого режиму валютного курсу Національний банк не допускав різких стрибків гривні. Перехід до плаваючого режиму валютного курсу був вимушеним кроком через початок російської агресії і катастрофічний фінансовий стан, що збільшило курс долару США по відношенню до гривні на 85%. Курс гривні визначався лише фундаментальними та ситуативними факторами, які впливають на попит та пропозицію валюти. НБУ впливав на курс лише через проведення валютних інтервенцій, спрямованих на згладжування надмірної волатильності обмінного курсу. Повномасштабне вторгнення Росії і фактичний перехід до фіксованого курсу змусило значно збільшити щомісячні обсяги валютних інтервенцій. Протягом березня-жовтня 2022 р. для підтримки курсу Нацбанк України продав на ринку \$18,73 млрд та 1,79 млрд євро. В цей період у 2,6 раза порівняно з аналогічним періодом 2021 року збільшилось негативне сальдо зовнішньої торгівлі України товарами до 7,05 млрд доларів.

Як відомо, на самому початку курс української гривні до американського долара становив усього 1,75 до 1. До 2000 року гривня дещо впала в ціні – до рівня 5,48 за долар і залишалася на ньому до 2008 року. Подальші хвилі економічних криз прискорили девальваційні процеси, що особливо загострились після початку російської агресії (рис 2.1).

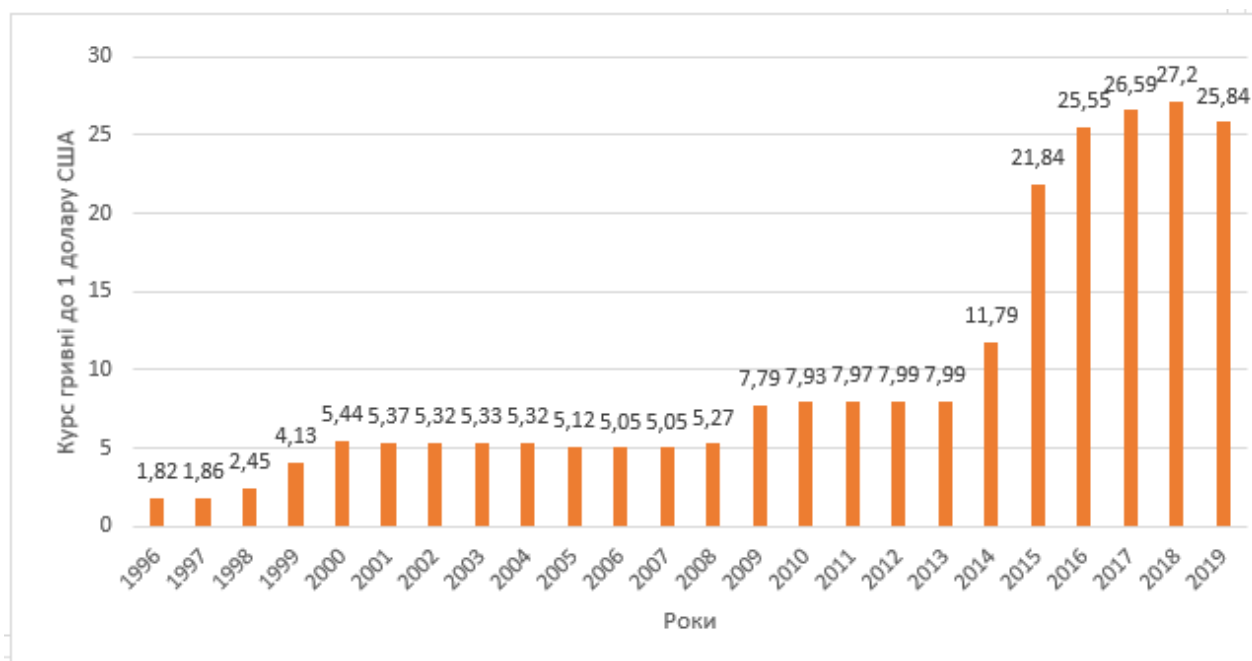

Рисунок 2.1 - Девальвація української національної валюти протягом 1996-2019 рр.

Джерело: розроблено автором на основі [44]

Вивчення даних з 20 європейських країн (Австрія, Бельгія, Кіпр, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Ірландія, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Португалія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Україна) виявило, що в європейських країнах з банківсько-орієнтованою системою найбільший позитивний вплив на конкурентоспроможність фінансового сектору має поглиблення ступеня фінансової глобалізації, що характеризується КОГ Globalization Index, зниження індексу концентрації 5 найбільших банків, зростання індексу концентрації банківського сектору Герфіндаля-Гіршмана та зменшення частки непогашених кредитів у загальному обсязі кредитів. Збільшення ступеня концентрації українського банківського сектору на 36% та збільшення частки неповернених кредитів на 79% у 2017 році порівняно з 2016 роком призвело до погіршення конкурентоспроможності українського фінансового сектору. Щоб повернути втрачені позиції в міжнародному рейтингу фінансового ринку України, необхідно покращити його поточні показники, а саме: поглиблення фінансової глобалізації, зменшення концентрації 5 найбільших банків, збільшення частки регулятивного капіталу а також зменшення частки непрацюючих кредитів. Формування міжнародної конкурентоспроможності фінансового сектору, що є

результатом моделювання державою інвестицій у факторів сталого економічного зростання, має стати стратегічним завданням країни [18].

Серед багатьох чинників, що визначають підвищення міжнародної конкурентоспроможності країн визначальною вважають інноваційну активність. Розвиток в країні наукових досліджень та розробка сучасних технологій, що динамічно впроваджуються у виробничі процеси, висувають таку країну в число світових лідерів за показником конкурентоспроможності через досягнення високого рівня продуктивності праці, гнучкості виробництва, швидке оновлення номенклатури відповідно до зміни ринкового попиту. Економічне зростання на інноваційній основі за розвиненої системи ринкових відносин, диверсифікації виробництва, наявності значного інтелектуального капіталу та інвестиційних ресурсів, гнучкого реагування на зміни зовнішнього середовища відбувається за умов значних структурних змін, коли 80–95 % приросту ВВП забезпечує продукція, вироблена на основі нових знань, втілених у новітніх техніці та технологіях, методах організації виробництва. Досвід країн, які в різний час посідали перші позиції у світі за рівнем зростання конкурентоспроможності (США, Фінляндія) показує, що рушійною силою цього процесу стала активізація державної політики у напрямку інноваційного розвитку економіки.

Теорія конкуренції базується на положенні, що конкурують не країни, а окремі виробники продукції. Відповідно економічний успіх держави, тобто її конкурентоспроможність, визначає наявність конкурентоспроможних суб'єктів господарювання: галузей, компаній, підприємств і окремих виробництв. Вимоги диверсифікації, яка забезпечує сталий розвиток економіки, вимагають наявності декількох конкурентоспроможних галузей. Підвищення національної конкурентоспроможності шляхом посилення здатності компаній успішно конкурувати на міжнародних ринках вимагає активної участі держави в формуванні економічної політики та регуляторних функцій, направлених на підтримку лідерів бізнесу з різних галузей. В свою чергу, компанії, яким наданий статус лідерів, за М. Портером [20] повинні розуміти, що вони приречені на

невдачу, якщо не будуть формувати свою стратегію на вдосконаленні й відновленні технологій, на готовності конкурувати, на реальному розумінні свого "національного середовища" і шляхів поліпшення. Нові технології підвищують продуктивність праці і всіх факторів виробництва, радикально змінюють структуру капіталу і виробництва. В той же час вони вимагають знань, умінь і підготовленого людського капіталу: технічних спеціалістів, інженерів, вчених, маркетологів та керівників підприємств з баченням глобального розвитку секторів, з глибоким розумінням того, що може користуватися попитом у бізнесу та споживачів. Потрібна сучасна логістика, високотехнологічні рішення в сфері інфраструктури та фінансів, а також вільний доступ до світового фінансового ринку.

Незважаючи на позитивні зміни, що проявляються в зростанні частки сфери послуг у структурі ВВП, в першу чергу за рахунок ІТ-сектору, протягом останніх років [42] в структурі вітчизняної економіки домінують сировинні та низькотехнологічні галузі (табл. 2.1). Крім того підприємства використовують застарілі технології (наприклад, мартенівський спосіб виплавки сталі), повільними темпами модернізують основні фонди та оптимізують технологічні процеси. Тому природньо, що за таких умов основним фактором конкурентоспроможності вітчизняної продукції на світовому ринку є ціновий чинник.

Таблиця 2.1 ТОП-10 позицій українського експорту в 2021 році

№	Код УКТЗЕД	Позиція	Обсяг, млрд дол.	ТОП-3 країн-імпортерів
1	2601	Залізна руда	6,91	Китай, Чехія, Польща
2	1512	Олія соняшникова	6,4	Індія, Китай Нідерланди
3	1005	Кукурудза	5,89	Китай, Іспанія, Нідерланди
4	1001	Пшениця	5,07	Єгипет, Індонезія Туреччина
5	7207	Напівфабрикати зі сталі	4,09	Італія, Туреччина, Домініканська республіка
6	7208	Плоский прокат	3,74	Туреччина, Польща, РФ
7	7201	Чавун у чушках	1,64	США, Італія, Туреччина

8	8544	Кабелі	1,59	Німеччина, Польща, Румунія
9	1003	Ячмінь	1,28	Китай, Туреччина, Саудівська Аравія
10	7202	Феросплави	1,04	Туреччина, Італія, Китай

Джерело: розроблено автором на основі [42]

Як відомо, ціна товарів і послуг є суттєвим фактором конкурентоспроможності поряд із можливістю збуту, рекламою, якістю товару і організацією його сервісного обслуговування. Проте цей фактор відігравав вирішальну роль у 60-х роках ХХ ст., і вже у 70-х поряд з низькою ціною все більшого значення набувала якість товарів, а з 90-х років найбільшу роль здобула здатність до виробництва наукомісткої високотехнологічної продукції, тобто рівень інноваційного розвитку. Як показує таблиця 2.1 дев'ять з десяти провідних позицій українського експорту товарів є сировинними продуктами з низьким рівнем доданої вартості. 53% загального експорту товарів в 2022 р. склала аграрна продукція (23 млрд. доларів). І лише виробництво кабелів, що було налагоджене в Україні під час війни в 2015-2018 рр., віднесено до електротехнічної продукції з більшою доданою вартістю. Таким чином, основу українського експорту складають продукти виробництва, характерного для першої половини ХХ століття з поширенням технологій II-ї промислової революції, що кардинально відрізняється від сучасних виробництв епохи IV-ї промислової революції. Відповідно, якщо в українських компаніях частка матеріальних активів складає основу ринкової вартості, то в компаніях-світових лідерах економіки, таких як група GAFAM, доля нематеріальних активів у ринковій вартості становить 80 - 95%. Замість 200-300 базових технологій, що складали основу промислового виробництва 70-80 років тому, сьогодні промисловість використовує 5-6 тисяч базових технологій.

Тож єдиним шляхом виживання України як самостійної держави є збільшення експортного потенціалу країни на основі формування конкурентної економіки через структурні зміни, що передбачають зростання частки

високотехнологічних підприємств, підвищення рівня інвестиційної привабливості, ефективне використання ресурсів і скорочення виробничих витрат, покращення якості продукції. Загалом у 2020р. обсяг товарного експорту у світовій економіці становив \$17582,9 млрд. Частка України у ньому - 0,28%. Сировинна структура української економіки створює надзвичайну залежність від зовнішніх ринків, коливань світових цін на сировинних ринках. Довоєнний аналіз Урядом галузевої структури виробництва показав, що в українській промисловості занадто високою є частка металургії і виробництва виробів з металу (більше 12%), смоляних і пластмасових виробів (більше 6%) і продуктів харчування (21%). В той же час незначною є частка фармацевтики (1,5%), електронних та оптичних товарів (0,5%), відсутнє виробництво сучасних роботів, напівпровідників і засобів 3D-друкування.

Аналіз українського експорту в 2022 році також показує, наскільки його структура не відповідає сучасним уявленням про конкурентоздатну економіку. Як показує рис. 2.2 лідерами за обсягами експорту товарів в 2022 році стали агропромисловий та гірничо-металургійний комплекси, які забезпечили майже 70 % товарного і більш як половину сукупного експорту. При цьому експорт агропромислової продукції склав \$20,9 млрд, тоді як експорт металу, що лідирував за обсягами в довоєнний період, скоротився більше ніж утричі, до \$4,5 млрд. За даними Державної митної служби, в цілому експорт товарів та послуг з України у 2022 році скоротився до \$60,3 млрд., в тому числі на 35% або до \$44,2 млрд. скоротився експорт товарів. Скорочення відбулось у всіх галузях. Єдиним винятком став експорт ІТ-послуг, який збільшився на 6%, до \$7,35 млрд.

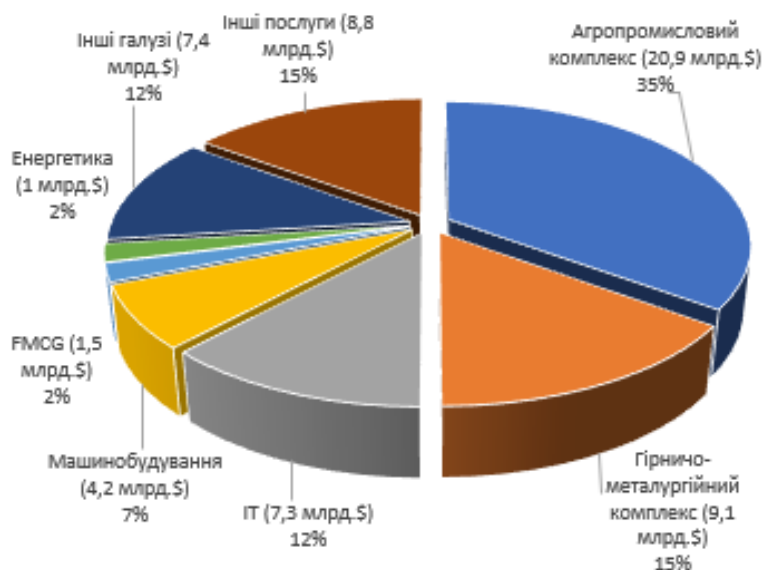

Рисунок 2.2 - Структура українського експорту в 2022 році

Джерело: власна розробка на основі даних Держмитслужби

Розподіл товарного експорту за його напрямками (рис. 2.3) свідчить, що на частку ЄС припало понад 63%, де безумовним лідером є Польща. Серед решти країн найбільшими покупцями української продукції стали Румунія та Туреччина.

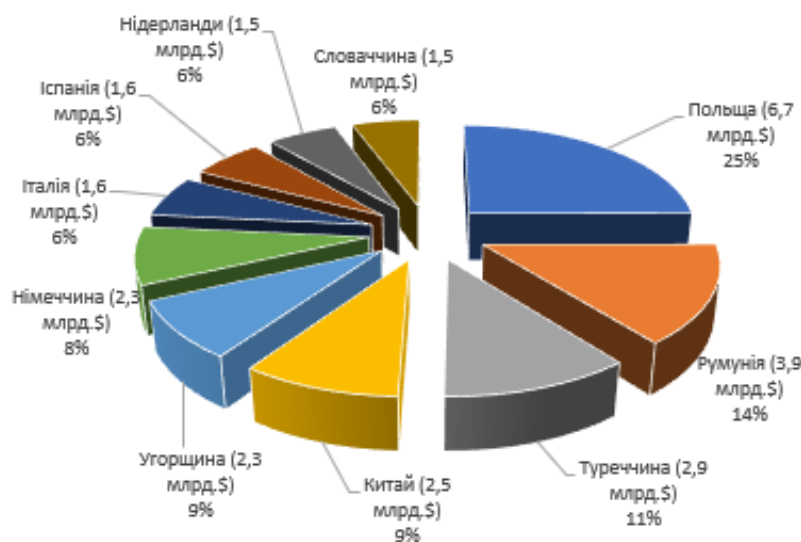

Рисунок 2.3 - Розподіл товарного експорту з України в 2022 році за країнами-імпортерами (ТОП-10 країн разом складають 60,5 % експорту)

Джерело: власна розробка на основі даних Держмитслужби

Аналізуючи динаміку зростання за напрямками українського експорту слід відмітити високі темпи збільшення як по продукції, так і по послугам в Румунію (експорт виріс в 2,5 рази), Болгарію (зростання на 71,9%), Словаччину (зростання

на 51,4 %). Природньо, що найбільше скоротились обсяги експорту в Білорусь (на 87,4 %) та Росію (на 86,1 %). Разом із тим скоротився на 42,9 % експорт в Грузію, на 37,3 % - в Сербію, на 28,9 % - в Туреччину.

Україна має незаперечні природні конкурентні переваги в сфері сільськогосподарського виробництва: 41,3 млн. гектарів сільськогосподарських угідь, включно з 32,7 млн. орних земель. Посівна площа зернових культур складає приблизно 15 млн. гектарів, соняшнику - 7 млн. гектарів, картоплі – понад 1 млн. гектарів, овочевих культур – понад 450 тис. гектарів, цукрових буряків - понад 200 тис. гектарів. Тому заявляючи в травні 2023 р. про нову стратегію реформ, за якою Україна повинна стати «сировинним центром Європи» прем'єр-міністр України Д.Шмигаль вочевидь мав на увазі саме великий потенціал аграрного виробництва. Хоча статус великого експортера агропродукції, який закріпився за Україною протягом останніх 10 років не повинен визначати цей напрямок як стратегічний для національної конкурентоспроможності, оскільки не відповідає завданням інноваційного розвитку. Адже аналіз структури агроринку показує, що на рослинництво припадає понад 75 % сільгосппродукції України. В тому числі 44 % склав експорт зернових, 26 % - соняшникової олії, 18 % - насіння і плоди олійних рослин. У 2021 р. із загального товарного експорту України, що становив \$68,1 млрд. частка аграрної продукції становила \$23,92 млрд., (35,1%) а готових харчових продуктів – \$3,79 млрд. (5,6%). Тож, як обсяги так і структура експорту показують, що потенціал сільського господарства України використовується лише частково. Частка України у світовому експорті с/г продукції, включаючи продовольство лише 0,7%. Наразі Україна не входить до Топ-10 експортерів с/г продукції та продовольства (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 Топ-10 експортерів сільськогосппродукції у світі за 2000-2020 рр.

Країна, регіон	Обсяг в млрд. \$ 2020 р.	Частка в світовому експорті, %			
		2000	2005	2010	2020
Європейський Союз (ЄС)	653	38,9	41,9	37,4	36,3
Експорт ЄС за межі ЄС	231	12,6	13,0	11,9	12,9

США	170	12,0	9,8	10,5	9,5
Бразилія	93	2,8	4,1	5,1	5,2
Китай	78	3,0	3,4	3,8	4,3
Канада	70	6,3	4,9	3,8	3,9
Індонезія	46	1,4	1,7	2,7	2,6
Тайланд	41	2,2	2,1	2,6	2,3
Мексика	41	1,7	1,5	1,4	2,3
Індія	37	2,2	2,3	2,6	2,0
Разом Топ-10 експортерів	1269	72,5	72,8	71,6	70,5

Джерело: World Trade Statistical Review 2021.

Потенціал світового ринку сільськогосподарської продукції та потенційні напрямки експорту характеризують дані таблиці 2.3.

Таблиця 2.3 Топ-10 імпортерів сільгосппродукції у світі за 2000-2020 рр.

Країна, регіон	Обсяг в млрд. \$ 2020 р.	Частка в світовому імпорті, %			
		2000	2005	2010	2020
Європейський Союз (ЄС)	597	36,3	39,2	35,7	32,4
Імпорт ЄС ззовні	178	13,0	12,5	11,1	9,6
Китай	216	3,3	5,0	7,8	11,7
США	186	11,6	10,7	8,4	10,1
Японія	77	10,5	7,3	5,6	4,2
Британія	71	5,8	5,9	4,6	3,9
Канада	41	2,6	2,4	2,3	2,2
Південна Корея	37	2,2	1,9	1,9	2,0
Росія	30	1,3	1,9	2,6	1,6
Мексика	28	1,9	1,8	1,7	1,5
Індія	26	0,7	0,8	1,3	1,4
Разом Топ-10 імпортерів	1309	76,1	76,9	71,7	71,0

Джерело: World Trade Statistical Review 2021.

WTO https://www.wto.org/english/res_e/statistics_e/wts2021_e/wts2021_e.pdf

Аналіз експорту продукції гірничо-металургійного комплексу також свідчить про невтішну картину щодо її низької доданої вартості: 34 % складає експорт руди, 50 % - чавуну та сталі і лише 12 % - вироби з чорних металів

(прокату). За таких умов не дивно, що майже 80 % загального експорту належить компанії Метінвест, що через окупацію Маріуполя втратила 2 своїх найбільших металургійних заводів, проте не мала втрат в гірничо-добувному дивізіоні. Про сировинний характер нашого експорту свідчить і вивезення деревини та виробів з неї, що склало \$1,9 млрд. і скоротилось лише на 6 % у порівнянні з 2021 роком.

В той же час експорт машинобудівної продукції склав лише \$4,2 млрд., скоротившись протягом року на 25 %, що продовжує сталу тенденцію до її скорочення. Краще за інших зберегли позиції на світовому ринку українські виробники автомобільних компонентів. Як відомо, Україна забезпечує 20% європейських поставок автомобільних кабелів, експортує пластикові перемикачі, електроніку та інші дрібні деталі. Після російського вторгнення такі автогіганти, як Volkswagen Group, BMW, Daimler та Porsche очікували зменшення поставок з українських заводів, проте виробники компонентів Jabil Circuit Ukraine, Leoni Wiring Systems, Kromberg & Schubert, Bordnetze Ukraine та інші не зменшили обсяги виробництва, і в результаті дана продукція склала 31 % загального експорту машинобудівної продукції (рис. 2.4).

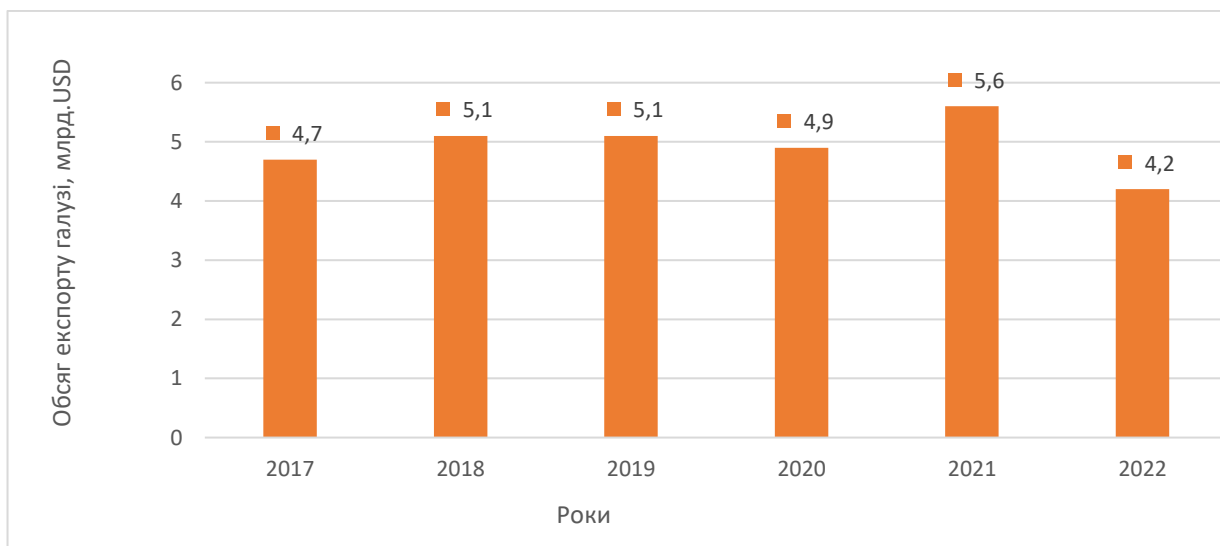

Рисунок 2.4 -Динаміка експорту продукції українського машинобудування

Джерело: розроблено автором на основі даних Держмитслужби

Представляє інтерес також порівняти, як змінилась структура експорту української машинобудівної продукції (рис. 2.5). Внаслідок війни значно

скоротились в 2022 р обсяги експорту машинобудівними заводами, в першу чергу тими, що розташовані в наближених до зони бойових дій східних регіонах країни та північних, що межують з російським кордоном: Новокраматорського та Старокраматорського машинобудівних заводів, Дружківського машинобудівного заводу, Запоріжжтрансформатор та Мотор Січ, Харківських «Турбоатом» та «Електроважмаш», Сумських «Насосенергомаш» та НПО ім. Фрунзе, Миколаївського «Зоря-Машпроект» та інших.

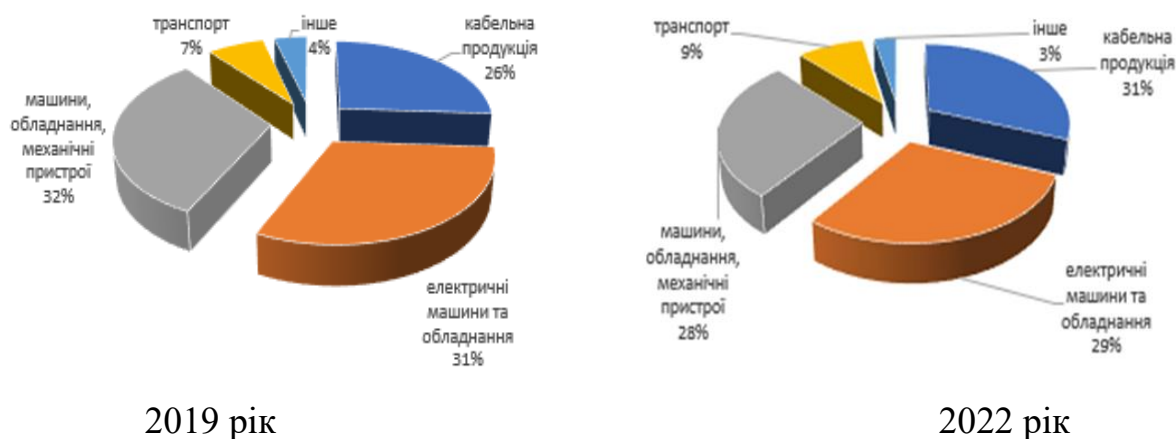

Рисунок 2.5 - Структура експорту продукції машинобудування

Джерело: розроблено автором на основі даних Держмитслужби

Та найбільшого успіху в експорті за важких військових часів досягла галузь ІТ-послуг, що зберегла сталу тенденцію зростання, яку демонструє рис 2.6. Обсяг експорту у 2022 році склав \$7,3 млрд, збільшившись на 5,8 %, хоча темпи зростання є меншими за притаманні 2016-2021 рокам 20-відсоткові.

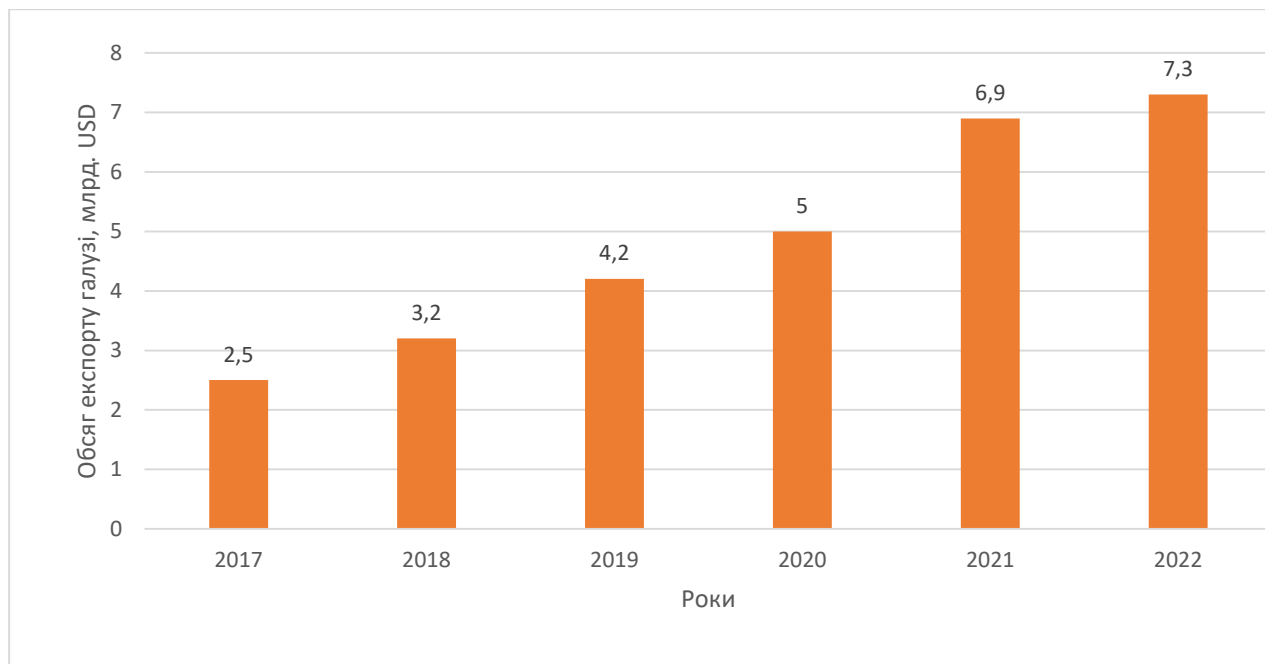

Рисунок 2.6 - Динаміка експорту ІТ-послуг з України в 2017-2022 рр.

Джерело: розроблено автором на основі даних Держмитслужби

Аналіз показує, що без нової хвилі індустріалізації з повним оновленням виробничих потужностей українська промисловість приречена до подальшого скорочення своєї присутності на світових ринках. Головні напрямки змін науково-технічної та інноваційної політики пов'язані із подоланням перешкод для розвитку інноваційного потенціалу, якими є суперечлива інноваційна політика, несприятливий інвестиційний клімат, недосконалість законодавства. Сучасне підприємство повинно широко впроваджувати роботизацію, AI/ML, AR/VR, Digital Twin, 5G, 3D-друк, IoT і Blockchain. Відповідно промислова політика держави повинна радикально відрізнятись від тієї, що застосовувалась в епоху II промислової революції. Дослідження [43] показує тісний зв'язок між індексом конкурентоспроможності та індексом іноваційності національних економік.

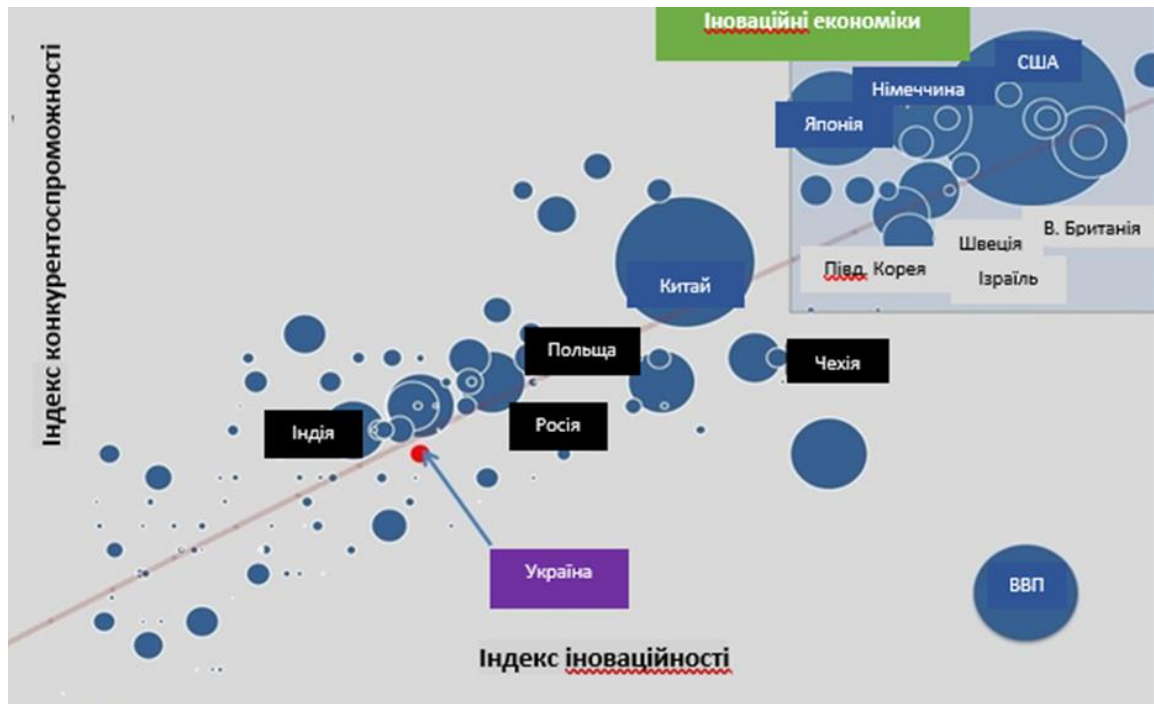

Рисунок 2.7 - Вплив інноваційності на конкурентоспроможність національних економік.

Джерело: [43]

Порівняння ВВП України із масштабами глобальних ланцюжків вартості (табл. 2.4) дозволяє оцінити ємність світового ринку, зрозуміти, наскільки він є важливим для розвитку економіки України, реалізації її експортного потенціалу.

Таблиця 2.4. Потенціал зміни архітектури глобальних ланцюжків вартості (Global Value Chains) протягом 2019-2023 рр.

Ланцюжок вартості	Обсяг експорту в зоні переміщення, млрд.\$	Частка експорту ланцюжка вартості, %	Загальний обсяг експорту, млрд.\$
Хімічні товари	86 – 172	5 - 11	1584
Фармацевтика	236 – 377	38 – 60	626
Аерокосмічний сектор	82 -110	25 - 33	333
Автомобілі	261 – 349	15- 20	1730
Транспортне обладнання	60 – 89	29 – 43	209
Електричне обладнання	213 – 319	23 – 34	928
Машини та обладнання	271 – 362	19 - 25	1455
Комп'ютери та електроніка	165 – 247	23 - 25	708
Комунікаційне обладнання	227 – 363	34 – 54	673

Напівпровідники та компоненти	92 – 184	9 – 19	995
Медичне обладнання	100 – 120	37 – 45	268
Меблі	37 – 74	22 – 45	164
Текстиль	67 – 134	23 – 45	297
Одяг	246 – 393	36 – 57	688
Вироби з металів	94 – 141	21 – 32	440
Гума та пластмаса	97 – 145	20 – 30	488
Продукти харчування та напої	63 – 125	5 - 11	1149
Скло, цемент та кераміка	22 – 45	11 – 21	209
Сільське господарство	112 – 149	20 – 26	568
Дерев'яні вироби	8 – 17	5 - 11	155
Базові метали	77 – 153	6 – 12	1250
Нафтопродукти	212 – 423	9 – 18	2414
Видобування корисних копалин	29 – 57	6 – 13	452
	2900 – 4600	16 - 26	

Джерело: Risk, resilience, and rebalancing in global value chains. World Economic Forum.

Війна в значній мірі вплинула також на структурні зміни в економіці. Окупація Маріуполя та руйнування великих металургійних заводів, зупинка машинобудівних заводів в Краматорську, Миколаєві, Сумах, хімічних комбінатів в Південному, Авдіївці, захоплення найбільшої в Європі атомної станції в Енергодарі, блокування морських портів змінили структуру експорту та напрямки потоків експортних товарів (рис. 2.8). На жовтень 2022 р. сумарний експорт товарів становив 36,9 млрд. дол. (67,7% відносно січня-жовтня 2021р.), тобто відбулося його скорочення майже на третину.

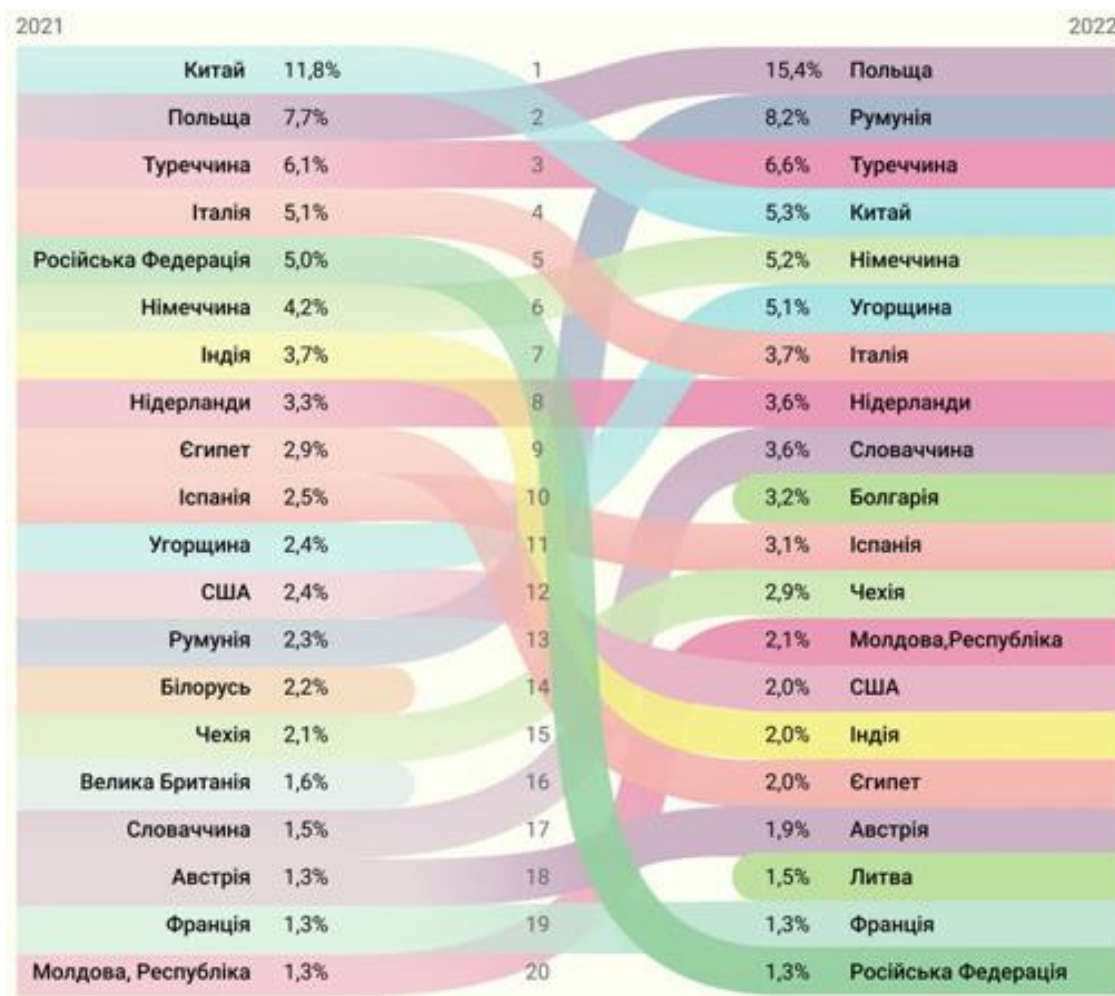

Рисунок 2.8 - Структура експортних потоків товарів українських виробників за січень-жовтень 2022 р.

Джерело: YouControl.

На перше місце за обсягом експорту з України за 10 місяців 2022 р. вийшла Польща (понад 5.6 млрд доларів або 15,4%). Частка Китаю, який був споживачем українських товарів №1 у 2021 році, за час війни опустився на 4-ту сходинку топ-експортерів, знизилася вдвічі — з 11,8% до 5,3%. Скоротилися частки таких традиційних споживачів українських товарів як Італія, Індія, Єгипет. Природньо, що відбувся і обвал з 5% до 1,3% офіційних постачань України в РФ. Водночас істотно збільшилась частка постачання українського експорту до близьких сусідів Румунії, Угорщини, Словаччини, Болгарії та Молдови.

Війна зруйнувала тенденцію, що намітилась в останні роки відносно покращення інноваційного розвитку економіки. В 2020 році Україна піднялась на

2 сходинки і посіла 45-те місце в Global Innovation Index (GII) серед 131 країни світу завдяки наявності інноваційного потенціалу та умов для його втілення. Індекс розраховується за методикою міжнародної бізнес-школи INSEAD та містить 82 змінних, які ілюструють інноваційний розвиток країн світу. Укладачі звіту вважають, що розвиток інновацій в країні відбувається швидше, ніж зростає її економіка і за цим показником ми посідаємо другу сходинку у своїй категорії. Наша країна посідає 3-тє місце у світі за співвідношенням кількості викладачів до кількості школярів, 14-те місце за кількістю населення з вищою освітою. Важливим досягненням є 9-та сходинка у світі за часткою експорту ІТ- та телекомунікаційних послуг у торговому балансі, є прогрес в сфері розробки мобільних застосунків, патентування та лідерська позиція за показником «частка корисних моделей у ВВП країни».

Показовим є розподіл по групах факторів. Якщо по групі факторів – Innovation Output (результати) ми на 33-му місці серед 131 країни (у великій мірі завдяки ІТ індустрії), то Innovation Input (передумови), тільки на 71-му. Чинниками, які гальмують інноваційний розвиток, на думку експертів, є несприятливі політичний та бізнес-клімат, зарегульованість, низька інвестиційна привабливість, недостатній розвиток інфраструктури (як у класичному розумінні, так і з точки зору використання технологій населенням), неефективне використання енергії, показники в категорії «верховенство права» та деякі інші. Україна продовжує залишатися однією з найслабших за показником енергоемності при створенні одиниці ВВП (117-те місце). Для порівняння: Польща ефективніша майже у 2,5 раза та посідає 55-те місце. Тож актуальною є необхідність інвестування в енергоефективність, модернізацію виробничих потужностей та створення середовища, де інвестиції будуть захищені та матимуть економічний сенс. З упевненістю можна сказати, що Україна має високоосвічений кадровий капітал та талановитих спеціалістів. Наш потенціал для подальшого розвитку країни є значним, що ілюструє рисунок 2.9.

Рисунок 2.9 - Освітній потенціал України як фактор конкурентних переваг станом на 2012 р.

Головне – створити ще сприятливіші умови для його реалізації. Адже якщо проаналізувати склад Топ-10 Global Innovation Index 2020 (GII), то в ньому домінують країни, у яких підтримка інновацій відбувається на рівні держави. Уряди ініціюють державні закупівлі інноваційних розроблень із подальшим впровадженням їх у муніципалітетах, державних та комунальних підприємствах. Механізм держзакупівель чітко прописаний, і не лише відкриває шлях для інноваційних продуктів, а й стимулює розвиток інновацій. Провідні економіки по-різному розв'язують питання залучення інновацій. У ЄС (7 країн у GII) сфера державних закупівель регламентується Директивою про державні закупівлі та Директивою про закупівлі юридичних осіб, що працюють в інфраструктурних секторах. У США (3-тє місце у GII) ключовим документом, який регулює сферу державних закупівель, є Регламент федеральних закупівель.

В Україні на сьогодні практично відсутня практика державної закупівлі інновацій, інноваційне партнерство в державних закупівлях. Закупівля інноваційних продуктів і послуг може підвищити рентабельність за рахунок

врахування затрат життєвого циклу в довгостроковій перспективі та збільшити продуктивність, тим самим забезпечуючи економію бюджетних коштів у майбутньому. Окрім фактичного економічного попиту, інноваційні продукти й послуги часто сприяють конкретним покращенням адміністративних процедур та супутньому підвищенню якості обслуговування і зручності для користувача. Нарешті, попит держави на нові продукти й послуги стимулює інноваційну активність в економіці та сприяє швидкому виходу нових технологій на ринок.

2.2 Наслідки стану конкурентоспроможності країни для забезпечення життєвого рівня її населення

Як доведено в 1.3 показники глобальної конкурентоспроможності безпосередньо впливають на рівень благополуччя населення та розвиток людського потенціалу (human development index). Саме благополуччя громадян, охорона здоров'я та тривалість життя, доступність та якість освіти визначають основні цілі діяльності держави. В сучасних умовах для України це є особливо актуальним, оскільки як зауважує ЄБРР, важко очікувати на швидке післявоєнне відновлення — більшість постконфліктних економік не відновлюються до довоєнного рівня доходу на душу населення навіть у довгостроковій перспективі. Тому особливо цікаво дослідити розвиток національної конкурентоспроможності в післявоєнних умовах в Японії, Німеччині, Південній Кореї, оскільки зважаючи на численні історичні аналогії з нашою країною їх досвід видається найбільш корисним. Приклад розвитку останньої видається найбільш показовим.

На момент створення в 1948 році Південна Корея вважалась однією із найбідніших держав мира. Через дванадцять років, в 1960 році, вона залишалась серед найбідніших, чому сприяла 3-річна війна та аграрна спрямованість економіки. Після Корейської війни країна опинилась в ситуації жорсткого фінансового дефіциту, низького рівня доходів населення та внутрішніх заощаджень. Річний валовий національний дохід на душу населення був меншим

за \$100. Після поділу країни КНДР успадкувала більшу частину промисловості, корисних копалин та понад 80% генерації електроенергії.

За відсутності внутрішніх інвестиційних ресурсів уряд сподівався лише на зовнішні кошти: іноземну допомогу, прямі іноземні інвестиції, позики, репарації, надходження від діаспори тощо. Щоб не допустити голоду і соціальних заворушень здебільшого здійснювалась гуманітарна, а не економічна допомога: на харчові продукти - 36% коштів, добрива і інші товари для сільського господарства - 24%. Суттєва частина йшла на пальне (12%) та одяг (7%). Сировина для промисловості становила лише 5%, витрати на відбудову країни - 14%. Надалі для післявоєнної відбудови країни під егідою ООН було створено Агентство відбудови Кореї. У фінансуванні Агентства брали участь 40 країн, але більша частина коштів надійшла від США. За 1951-1959 роки було надано 122 мільйона доларів, з яких тільки 10 мільйонів витрачено на продукти харчування. Найбільша частина витрат була спрямована на промислове обладнання. Наприклад, на обладнання для обробної промисловості було витрачено 27 мільйонів доларів, в тому числі для виробництва цементу, паперу, скла та текстилю. Загалом, до 1976 року США надали Південній Кореї допомоги на суму майже 12 мільярдів доларів, з яких приблизно половину становила економічна допомога, іншу половину - військова.

Але негативним наслідком стала повна залежність економіки Південної Кореї від іноземної допомоги. В 1955-1959 роках іноземна допомога становила від 42% до 56% доходів державного бюджету та покривала до 85% обсягів імпорту. В 1950-х роках обсяг експорту Південної Кореї не досягав навіть 5% ВВП, що було в декілька разів менше обсягу імпорту. Країна з такою економікою не тільки не була спроможна захистити себе від нападу Північної Кореї, вона не могла забезпечити життя власного населення. Країна потрапила в безнадійну ситуацію зачарованого кола бідності, яку можна бачити в десятках країн третього світу: в бідній країні нема внутрішніх інвестиційних ресурсів, а відсутність інвестиційних ресурсів призводить до бідності країни. Іноземна допомога тривалий час консервувала цей стан, розбещувала політичну владу та поглиблювала економічну нерівність.

Південна Корея була типовою країною екстрактивної економіки, коли наближені до влади підприємці багатіють за рахунок доступу до ресурсів, отримують квоти на імпорт, пільги з оподаткування.

Військова диктатура припинила збагачення за рахунок політичної ренти, але швидко збільшити внутрішні заощадження було не можливо, кредити та інвестиції в Південну Корею не поспішали (частка допомоги в загальному обсязі іноземного капіталу, що надходив у Південну Корею з 1962 по 1965 роки, становила від 66 до 97 відсотків). Тільки з 1966 року, коли обсяги кредитів перевищили обсяги допомоги, і був створений Фонд японських репарацій (майже через 20 років по закінченню війни з Японією) обсягом 500 мільйонів доларів, з яких 200 мільйонів були кредитними, розпочався потік іноземного капіталу. За 1966-1972 роки потік капіталу зріс до 4,3 мільярдів доларів, з яких 77% становили кредити, 5% - прямі інвестиції, 13% - допомога, 5% - репарації Японії. За наступні 5 років кредити склали біля 10 мільярдів доларів. Особливо збільшився потік іноземних інвестицій у 1980-х роках після успішного проведення індустріалізації країни. З 1945 по 1985 рік чисельність міського населення Південної Кореї збільшилося з 14,5% до 65,4% від загальної чисельності населення.

Важливо, що в Південній Кореї після 1961 року неможливим було банальне розкрадання гарантованих державою іноземних кредитів, як це з 1990-х років існує в Україні. Процедура державного гарантування іноземних кредитів в Південній Кореї була встановлена спеціальним законом, за яким парламент кожного року за поданням уряду встановлював обсяг можливих гарантій для напрямків проектів, передбачуваних п'ятирічним планом розвитку, де особливу роль відігравали проекти нарощування експорту. Для отримання кредиту компанія мала подати заявку в Раду економічного планування, що погоджувала її з профільними міністрами та з Комітетом залучення іноземного капіталу. Якщо не досягалось узгоджене рішення Комітету, то його виносили на засідання уряду під головуванням Президента країни. Суворі процедура відбору, щільний контроль і висока відповідальність не ставали на заваді високій конкуренції за гарантовані

державою кредити, бо ставка по цих кредитах була не тільки нижче комерційної, а й нижче рівня інфляції. Крім того, проекти, які потрапляли до державного плану розвитку, отримували додаткові преференції, наприклад, безмитний імпорту сировини, безкоштовну ділянку землі тощо.

Економічний злет Південної Кореї, швидка індустріалізація та трансформація в високотехнологічну та конкурентоспроможну державу прийнято називати «південно-корейським економічним дивом». ВВП Південної Кореї виріс з 1953 року в 40 тисяч разів (табл. 2.5) завдяки фінансовій допомозі, технологіям, торговому співробітництву із США, зростанню експорту, зростанню матеріального забезпечення громадян та їх купівельної спроможності і покращення споживчих настроїв, забезпечення конкурентоспроможності важкої промисловості, машинобудування, електронної промисловості. За показником ВВП на душу населення Південна Корея в 2018 році обійшла Японію.

Таблиця 2.5 Динаміка ВВП Південної Кореї за 1953 – 2020 рр, \$ млн

1953	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020
40,9	4000	9000	65000	293000	576000	1100000	1630000

Цікавим є досвід використання японських репарацій, які спочатку планувалося використати в основному для розвитку сільського господарства та рибальства. Але плани змінились після того, як всі міжнародні фінансові організації, до яких уряд Південної Кореї звернувся за кредитами на будівництво металургійного комбінату, відхилили проект, як нереальний. Тож, президент Пак Чон Хі запропонував Японії побудувати металургійний комбінат за рахунок японських репарацій. Японці прийняли цю пропозицію, адже більше 100 мільйонів доларів повернулися японським виконавцям цього проекту. Проект виявився надзвичайно ефективним, зараз компанія «POSCO» є одним з найбільших і найкращих в світі виробником сталі і сталевого прокату.

Цей проект є ілюстрацією, як створивши конкурентоспроможне виробництво країна в конкретній галузі досягла світового лідерства. Не

сподіваючись на нескінченну допомогу від США уряд запровадив політику стимулювання експорту, що мала декілька складових. Перш за все, нарощування експорту було зроблено національною ідеєю Південної Кореї, на пропаганду цієї політики були мобілізовані всі політичні та інформаційні засоби. У справі втілення ідеї Пак Чон Хі зробив ставку на великий бізнес. Чеболі отримали від уряду завдання нарощувати експорт всіма можливими шляхами. Для контролю виконання завдання уряд кожного місяця перевіряв показники експорту кожного чеболу на спеціальних засіданнях і на підставі результатів перевірки приймав рішення щодо державної підтримки. Критерій зростання експорту слугував єдиним достовірним виміром ефективності великого бізнесу у країні, бо на внутрішньому ринку чеболі, які отримували державні преференції, не мали конкурентів. Показники прибутковості або рентабельності діяльності чеболів на внутрішньому ринку не містили необхідної для прийняття рішень інформації.

Примусове нарощування експорту стимулювало технологічний розвиток. У корейських підприємств не було набору традиційних товарів для експорту (єдиним промисловим експортним товаром початку 1960-х років був бавовняний текстиль), їм потрібно було створювати нові експортні виробництва, купувати обладнання та технології за кордоном. Якщо в Південній Кореї до 1960 року був лише один невеличкий цементний завод і більшість цементу завозили з Японії то в 1960-х роках були побудовані декілька цементних заводів і Південна Корея в 1970-х роках почала експортувати як цемент, так і проектно-технологічні послуги з будівництва цементних заводів. Передовики експортного виробництва отримували від держави пільги по кредитуванню із процентними ставками нижчими за рівень інфляції, їм надавали можливість безмитного імпорту сировини. Жорстка конкуренція за ефективність чеболів призвела до появи світових лідерів, таких, як «Samsung», «LG», «Hyundai» та банкрутства значної кількості великих компаній, що не витримали умов конкуренції.

Підтримка найсильніших - головна риса корейської політики стимулювання експорту. Більшість країн підтримують або всіх підряд, або відверто слабкі

компанії, щоб не дати їм вмерти через політичні наслідки (соціальні негаразди, спричинені втратою робочих місць). Український досвід підтримки вугільних, авіаційних, суднобудівних заводів є прикладом такої політики. В результаті застосування політики нарощування експорту в 1980 році його обсяг зріс до 35% від ВВП. Промисловий експорт Південної Кореї перевищив сукупний промисловий експорт всіх країн Латинської Америки разом узятих.

Якщо Україна прагне швидкого відновлення та зростання, то має застосовувати корейську стратегію експорту. Але стратегія експорту є похідною від промислової політики, бо спочатку товар для експорту треба виготовити, а до цього – збудувати і запустити потрібне виробництво. І на додаток до корейського досвіду слід використати організаційні підходи японського економічного дива, що на рівні державного управління поєднували виробництво і експорт продукції. Внаслідок депопуляції неможливо за прикладом КНР нарощувати експорт за рахунок надлишкової молоді і дешевої робочої сили. Єдиний варіант - диверсифікація експорту через диверсифікацію економіки, швидке створення нових виробництв на основі масованого імпорту технологій. Сам ринок не може це зробити, потрібні державні інститути та процедури, а також приватно-державне партнерство для створення великих високотехнологічних виробництв.

Південна Корея з 1960-х рр. демонструє рекордні темпи економічного розвитку. Відповідно й рівень життя у країні зараз може бути прирівняний до країн Європейського Союзу. Уряд Республіки Корея продовжує політику сприяння імпорту сировини та нових технологій до своєї країни, створюючи у себе нові товари з додатковою вартістю кінцевого продукту, заохочуючи заощадливість та капіталовкладення проти перевитрат капіталу. Країна здійснює ефективні економічні реформи, уряд утримує помірну інфляцію, не допускає великого відсотка безробіття. Зовнішньо-торговельне сальдо свідчить, що Корея заробляє експортом більше, ніж витрачає на імпорт, чим демонструє стабільність економічного розвитку.

Наслідком швидкого зростання національної конкурентоспроможності Південної Кореї є високий рівень соціальних стандартів, що характеризують наступні показники: середньомісячна заробітна плата на січень 2023 року становила 3470 USD, мінімальна 1505 USD. Порівняння ряду показників Південної Кореї та України свідчать, що: очікувана тривалість життя при народженні в Південній Кореї є 82,80 років, а в Україні – 69,14; рівень безробіття відповідно 3,20% та 8,00%; сума сумарних державних і приватних витрат на охорону здоров'я на душу населення у Південній Кореї становить \$1702,6, в Україні- \$292,8, споживання електроенергії на душу населення відповідно 9,165 кВт/год та 3,957 кВт/год. Природньо, що за сприятливих соціально-економічних умов в Республіці Корея темпи зростання населення досить високі – 10 новонароджених на 1000 осіб населення при показнику у 6 смертей (дані з року в рік змінюються, а тому подаються заокруглено). В результаті, якщо в 1960 році чисельність населення в Південній Кореї складала 25 мільйонів, то на 2015 рік – понад 53 мільйони. Робочі місця для такого численного населення забезпечує промислове виробництво. Згідно даних ООН (2016 р.) рівень урбанізації в Південній Кореї сягнув 82,4% населення.

Серед пріоритетних в Республіці Корея завжди були також питання освіти. В 1953 році 78% населення були безграмотними, понад третина людей не завершували навіть початкову школу. Незважаючи на руйнування внаслідок війни майже половини шкіл і можливості відновлення навчання тільки на відкритому повітрі, керівництво країни зрозуміло, що освіта — це майбутнє країни, єдина надія на відновлення та економічний прорив [46]. У 1950-х роках Корея ввела обов'язкову для всіх початкову освіту попри руйнівний вплив Корейської війни. Було ухвалено закон про освіту, в якому йшлося про безоплатну загальнообов'язкову початкову освіту. Щоб навчання дітей не стало фінансовим тягарем для батьків, держава взяла на себе забезпечення підручниками, формою, обідами та робила інші спроби зрівняти стартові можливості. Окрім того, почали проводити ротацію вчителів у шкільних округах та надавати фінансову підтримку

приватним школам. Швидке економічне зростання в країні забезпечувало роботою більш освічених випускників шкіл, тож батьки покладали великі сподівання на освіту дітей. У 1963 році корейський уряд ухвалив закон про сприяння промисловій освіті, щоб підкреслити значущість професійної освіти.

У 1971 році ухвалили закон про гранти на фінансування місцевої освіти, який гарантував, що на освіту місцеві органи виділятимуть 13% (нині — 20%) від податкових надходжень. Одночасно зробили акцент на покращенні початкової освіти. Наповнюваність класів поступово знизилася до 30 учнів, а підручники постійно оновлювалися. Нині в країні рівень грамотності населення складає 99%.

Наступним етапом був розвиток вищої освіти. У 1980 році ухвалили закон, за яким державну квоту на підготовку фахівців обчислювали не під час вступу, а під час випуску. Після завершення навчання безплатним його визнавали лише для найкращих студентів, а решті доводилося оплачувати власним коштом або не мати підтвердження отриманої вищої освіти. Це спричиняло неймовірну конкуренцію та мотивувало до навчання. У 1990-х постало питання якості вищої освіти і на державному рівні була поставлена мета створити до 2012 року десять університетів, які будуть конкурентноздатні в усьому світі. Також було сформульовано завдання, щоб Південна Корея увійшла в топ-10 країн щодо передачі знань між університетами та промисловістю. Уряд зробив значні інвестиції в проєкти «Інтелектуальна Корея» та «Університет світового рівня» — 2,7 млрд доларів. Всесвітньо відомих учених з інших країн запрошували викладати або вести наукові розробки в південнокорейських університетах, створювали міжнародні «зіркові факультети».

Корейське «освітнє диво» завдячує тому, що вдалося відібрати та замотивувати найкращих освітян, постійно покращуючи умови праці та пропонуючи різноманітні стимули для вчителів. Наприклад, освітяни мають статус чиновників, що гарантує стабільність роботи. Вже у 2008 зарплата вчителів з 15-річним стажем роботи була вищою за середню в їхніх колег із країн Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD). У Південній Кореї переконані:

саме освіті завдячують тим, що країна виросла з однієї з найбідніших у світі до 12-ї за економічними показниками і тим, що середня тривалість життя громадян зростає з 35 років у 1950 році до 82,8 років у 2022.

2.3. Оцінка актуальних напрямків державної політики щодо формування висококонкурентного статусу України в глобальному просторі

Російська агресія значно погіршила показники ВВП України (табл. 2.6), який зменшився більше ніж на чверть протягом 2022 року .

Таблиця 2.6 Валовий внутрішній продукт України в 2022 р. [41]

2022	Номинальний ВВП (в фактичних цінах), млн.грн.	Реальний ВВП (в цінах 2021 р.) млн.грн.	Різниця (реальний– номинальний), млн.грн., %	
I кв.	1089691	943168	- 146523	- 13.4%
II кв.	1026916	779070	- 247846	- 24.1%
III кв.	1449196	1077821	- 371375	- 25.6%
IV кв.	1625225	1065721	- 559504	- 34.4%
за рік	5191028	3865780	- 1325248	- 25.5%

Аналізуючи втрати економіки України від російської агресії слід вказати на зростання у 2022 році видатків державного бюджету на оборону у 9 разів до 1,14 трлн. грн, на безпеку – у 2,5 рази. Зрозуміло, що в умовах мирного часу ці кошти могли бути використані на державні інвестиційні програми, підтримку бізнесу, реалізацію інноваційних проектів, пожвавлення споживчого попиту.

Війна в Україні викликала у 2022 році рекордне зростання на 3,7% оборонних бюджетів у всьому світі, про що свідчать дані Стокгольмського інституту дослідження проблем миру (SIPRI). Україна, як безпосередній учасник війни, має найбільше зростання витрат на оборону за рік, хоча і надалі Сполучені Штати, Росія та Китай витрачають найбільше у цій сфері, на ці 3 країни припадає 56% загальносвітових військових витрат. До значних втрат економіки призвела шкода, яку завдано природним ресурсам країни. Існують різні оцінки вартості природних ресурсів України. Останні офіційні оцінки вартості корисних копалин України датуються 2005 роком. Тоді розвідані запаси оцінювалися в урядових

документах як "\$150000 на душу населення, а за оцінками західних експертів – понад \$200000, що відповідало сукупній оцінці \$7-10 трлн. За даними The Washington Post (рис. 2.10), природні ресурси України на суму не менше 12,4 трильйонів доларів зараз знаходяться під контролем російських окупантів. Як зазначає видання, зараз на контрольованих Росією територіях знаходиться 63% вугільних родовищ України, 11% родовищ нафти і 33% родовищ важливих корисних копалин, враховуючи літій. Крім того, Росія має доступ до родовищ газу, вапняку, титанової руди, урану, золота, цирконієвої руди і стронцію.

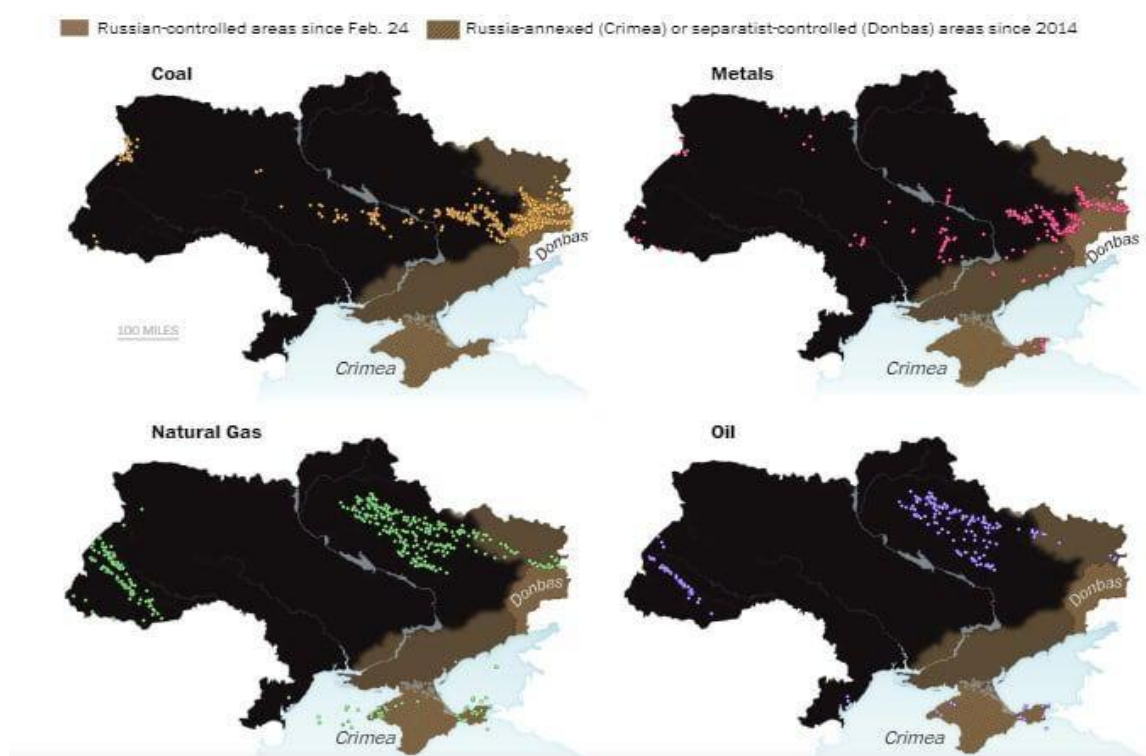

Рисунок 2.10 - Географія основних корисних копалин в Україні під час російської агресії.

Джерело: The Washington Post

Forbes рахує вартість корисних копалин в розрізі окремих регіонів України. Видання також вважає, що в загальній вартості корисних копалин 62% припадає на кам'яне вугілля, 14% – на залізну руду. Загальний обсяг корисних копалин оцінюється у 111 млрд тонн. Підрахунки Forbes на основі даних про ціни на основні корисні копалини станом на лютий 2023 року показують, що вартість усіх корисних

копалин України оцінюється у \$14,8 трильйона, понад 70% запасів припадають на три області – Донецьку, Луганську та Дніпропетровську (рис. 2.11).

Рисунок 2.11 - Вартість корисних копалин України.

Джерело: Forbes

Війна погіршує ділові очікування бізнесу та бізнес-активність в Україні. В 2022 р. зареєстрована найменша за останні 13 років кількість компаній. Як свідчить дослідження YouControl Market в 2022 р. кількість нововідкритих компаній у порівнянні з 2021 р. скоротилася на понад 50% – з 42,1 тис. до 20,8 тис., фізичних осіб-підприємців у 2022 р. було зареєстровано на 32,1% менше, ніж роком раніше – 201,3 тис. Загалом упродовж воєнного часу, з 24 лютого 2022 р. по 12 лютого 2023 р., в Україні було зареєстровано 17,1 тисяч нових компаній та 178,5 тисяч ФОПів.

Квітневе 2023 р. дослідження Світового банку показує, що на відновлення та реконструкцію України після року повномасштабної війни необхідно \$411 млрд, що в 2,6 раза перевищує очікуваний валовий внутрішній продукт України. За даними банку, сума необхідних коштів різко зросла порівняно з оцінкою в \$349 млрд, озвученою у вересні минулого року. І це дуже обережна оцінка, оскільки за

даними Генштабу ЗСУ лише витрати на розмінування територій складають не менше \$250 млрд, оскільки третина території країни або 174 тис. км² потребують обстеження на вибухонебезпечні предмети. Через окупацію не буде засіяна майже чверть посівних площ. Як очікується, приблизно на чверть від довоєнного відповідно впаде валовий збір сільгосппродукції. Україна потребуватиме \$14 млрд для критичних та пріоритетних інвестицій у реконструкцію та відновлення вже у 2023 р., і для цього знадобиться \$11 млрд фінансування додатково до того, що передбачено в бюджеті на 2023 р. Серед пріоритетів енергетична інфраструктура, житло, критична інфраструктура, економіка та гуманітарне розмінування. Навіть за умов війни обов'язки держава полягають у сприянні покращенню структури економіки, створенню конкурентних переваг у якомога більшої кількості товаровиробників, зосередженню економічних ресурсів на перспективних напрямках і в той же час реалізації найбільш раціональних протекціоністських методів щодо захисту українських виробників та національного ринку праці. Державна політика в Україні щодо захисту зовнішньоекономічних інтересів проявляється у вигляді комплексу законодавчих, організаційно-економічних рішень, спрямованих на активне включення економіки в систему світогосподарських зв'язків, захист власних товаровиробників, в першу чергу тих, які мають реальні чи потенційні конкурентні переваги.

Якими б не були порівняльні переваги України в сільському господарстві, головними локомотивами зростання у найближчі десятиліття стануть сектор послуг, а також ті суміжні, міжгалузеві проекти, які активно впроваджуватимуть технології IV промислової революції. Світ перебуває в стадії адаптації до широкого впровадження технологій IV промислової революції. Більше 70% компаній світу знаходяться в пілотній стадії їх адаптації. В 2018 р. Всесвітній економічний форум закликав до прискорення адаптації найпроривніших технологій. ВЕФ повідомив, що у найближчі роки з'явиться 6,1 млн. нових робочих місць та 96 нових професій, які об'єднують як цифрові технології, так і людську працю:

- аналіз даних та штучний інтелект (Data Scientist, Data Engineer);

- інженерія та хмарні обчислення (Site Reliability Engineer, Python-designer, Javascript-designer/Full Stack Engineer);
- розробка продуктів (Product Owner, Agile Coach);
- економіка догляду, маркетинг, продаж і виробництво контенту (Social Media Assistant, Growth Hacker, Customer Success Specialist);
- зелена економіка, робота з персоналом (IT-recruiter, HR Partner, Talent Acquisition Specialist)

Станом на кінець березня 2022р. в так званій Глобальній мережі маяків (Global Lighthouse Network) – знаходиться 103 компанії - виробників товарів і послуг з 75 регіонів світу, що представляють різноманітні сектори економіки, включаючи електроніку, машинобудування, енергетику, охорону здоров'я, фармацевтику і т.ін. Післявоєнне відновлення країни вимагає заохочення цих компаній-маяків до безпосередньої участі із своїми технологіями, виробництвами, офісами, регламентами, замовленнями. Їх партнерство дозволить створити нову структуру економіки, гарантувати максимально ефективне використання ресурсів. Умовою приходу в Україну глобальних ланцюжків створення вартості або учасників Глобальної мережі маяків є мінімізація податкового та регуляторного навантажень, запровадження ефективної державної політики підтримки бізнесу та підвищення конкурентоспроможності. Традиційними інструментами державної політики з переформування структури економіки є:

- прямі та непрямі субсидії та дотації;
- податкові та кредитні пільги;
- особливий режим застосування тарифів та нетарифних інструментів;
- гарантоване держзамовлення та квоти;
- особливий режим найму на роботу;
- особливий статус видачі ліцензій, дозволів, сертифікатів, проходження інших регуляторних процедур;
- преференції у доступі до землі та об'єктів інфраструктури.

Законодавче забезпечення цих напрямків реалізується через Конституцію України, Господарський Кодекс та Закон України «Про захист економічної конкуренції», які найважливішою зброєю бізнесу на внутрішньому ринку та дозволяє навіть у такі скрутні часи покладатися на державу, а державі на бізнес. Стаття 42 Конституції України декларує, що держава гарантує захист та розвиток конкурентоздатності в підприємницькій діяльності, а п.2 та п.3 статті 4 Закону «Про захист економічної конкуренції», вказують на обов'язок органів влади, органів місцевого самоврядування, а також органів адміністративно-господарського управління та контролю сприяти розвитку конкуренції та не вчиняти будь-яких неправомірних дій, які можуть мати негативний вплив на конкуренцію. Більше того, органи державної влади, до компетенції яких належить забезпечення державного регулювання та управління у галузях економіки, мають проводити моніторинг ринків з метою аналізу та прогнозування їх розвитку і лише на підставі отриманих результатів ухвалювати рішення про зміни у регуляторній політиці.

Менше з тим відставання української економіки від переважної більшості країн свідчить про неефективну державну економічну політику, за якої існує гострий дефіцит економічної свободи, не захищені права власності, в податковому, регуляторному середовищі для підприємництва переважають екстрактивні підходи, які обмежують доступ бізнесу до участі в державних замовленнях, у використанні природних, фінансових та енергетичних ресурсів. Згідно доповіді Єврокомісії [47] середньосвітовий ВВП на душу населення в 2020 р. становив \$20376 за паритетом купівельної спроможності. Показник був обрахований для 72 країн за винятком найбідніших, до яких належить 76% населення Землі та 91% світового ВВП в 2020г. Україна мала \$13110 або 64,3% середньосвітового і 29,7% від середнього по країнах ЄС. За частки населення в 8,7 % від населення ЄС економіка України складає 2,8% економіки Євросоюзу за індексом купівельної спроможності.

Як відомо, модель Кобба-Дугласа дозволяє розрахувати обсяги виробництва в залежності від задіяних у процесі виробництва типів ресурсів та результатами цієї взаємодії

$$Q = A \times L^{\alpha} \times K^{\beta}$$

де L - ресурс «праця»,

K - ресурс «капітал»,

A - коефіцієнт, що характеризує технологію, організацію та управління виробництвом.

Тож неефективна організація виробництва, непрозоре та надмірне регулювання, застарілі виробничі потужності, відсутність комплексного планування розвитку, дефіцит професійних навичок, нерозвинена фінансова система відображають за допомогою коефіцієнта A головні проблеми державного регулювання, що не забезпечує стале зростання та розвиток виробництва в Україні. Недостатньо ефективну державну політику ілюструє також показник «продуктивності ресурсів», що свідчить про витрати в декілька разів більше матеріалів, енергії, витрат трудових ресурсів на одиницю продукції. Підвищення продуктивності можливе за рахунок застосування нових технологій, залучення іноземних та активізація внутрішніх приватних інвестицій, зменшення податкового тиску та регуляторних обмежень, створення умов для розробки та освоєння нових технологій і конкурентоспроможних продуктів. Приклад Естонії, що на початку 1990-х років була біднішою за Україну, показує, як взявши курс на економічну свободу та надійні інститути захисту приватної власності, країна стала за цими показниками 24-ю в світі, успішною європейською економікою, що надає Україні найбільшу допомогу під час війни із розрахунку на душу населення.

Аналіз українського експорту виявив його нераціональну структуру, значне перевантаження сировинними продуктами. В кінцевому результаті перевага продуктів з низькою доданою вартістю відображається і на загальних обсягах експортної продукції. Так, за обсягом експорту товарів в 2021 р. Україна посіла 47-

є місце поряд із Ізраїлем (48-е). При цьому в Ізраїлю експорт товарів на душу населення у 7,3 рази більший за український. Вочевидь, останнє місце України щодо обсягу експорту товарів та послуг у Європі пояснюється неефективною державною політикою регулювання економіки, платіжного балансу, валютно-грошових відносин, укріплення правових інститутів, захисту прав власності, ефективного адміністрування податків.

На рівень конкурентоспроможності української економіки впливає стан ринку праці, який за умов глобалізації відчуває вимивання робочих місць із високою і середньою кваліфікацією, збільшення частки робочих місць, які погіршують професійну структуру зайнятості, погіршення перспектив розвитку секторів економіки, які розглядаються як пріоритетні. Таким чином, глобалізація, що підвищує мобільність робочої сили, інтенсифікацію міграційних процесів пов'язана із суперечливими наслідками. Як відомо, основним капіталом XXI сторіччя є людський капітал, що одночасно є і головним ресурсом підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Місце країни в світовому господарстві все більше визначається і буде надалі визначатися якістю людського капіталу, станом освіти і рівнем використання досягнень науки і техніки на виробництві. Глобалізація і технічний прогрес сприяють підвищенню попиту на висококваліфіковану робочу силу з боку транснаціональних компаній. Надзвичайно гострою є проблема інтелектуальної міграції для України. Україні, як держави з перехідною економікою, загрожує проблема «відтоку мозків», як це сталося в 90-і роки XX століття, коли країна втратила від 15 до 20% свого інтелектуального потенціалу в результаті еміграції найбільш підготовленої робочої сили. Збереження існуючої тенденції унеможливить створення конкурентних переваг і вихід економіки на світовий рівень.

У рамках програми реформ уряд України має намір розробити нову економічну модель держави, зосередивши свою діяльність на десяти ключових напрямках і реформах:

- розробка нової економічної моделі України як ресурсного центру Європи;

- реформа сектору цивільної безпеки;
- оновлення політики щодо ветеранів;
- реформа енергетики з упором на енергонезалежність і модернізацію;
- відновлення;
- масштабна соціальна реформа;
- підтримка бізнесу;
- подальша реформа освіти;
- реформа митниці;
- реформа системи держуправління.

Зосередимось на головних напрямках реформування. Суперечливе уявлення про ресурсний центр Європи вже обговорювалось в 2.1. Як доведено в 1.3 фінансова складова конкурентоспроможності національної економіки є надзвичайно впливовим чинником. Модель Уряду також в кожному із напрямків вимагає значних фінансових витрат на його реалізацію не розкриваючи походження коштів. До російського вторгнення в Україні був один із найнижчих рівнів держборгу в Європі. На кінець грудня 2021 року державний борг України становив \$86,61 млрд (45,2% прогнозованого ВВП). Для порівняння в Греції 193% ВВП, Італії 145% ВВП, Франції 113% ВВП, загалом в ЄС — 88% ВВП. Вторгнення призвело до руйнування української економіки, зростання оборонних витрат та падіння податкових надходжень. На 31 січня 2023 року державний борг зріс в 1,3 рази — до \$116,44 млрд, перевищив 80% ВВП і продовжує зростати. Щоб уникнути вірогідного дефолту країни і забезпечити розвиток економіки та зростання конкурентоспроможності нагальним є вирішення питання про списання частини держборгу і реструктуризацію на 5-10 років до досягнення довоєнного стану української економіки.

Іншим важливим чинником конкурентоспроможності є забезпечення країни необхідними енергоресурсами та прийнятними цінами на них. Згідно затвердженої Українським урядом в травні 2023 енергетичній стратегії до 2050 року основними напрямками розвитку вітчизняної енергетики є збільшення видобутку та зниження

споживання газу, розвиток виробництва водню й біоетанолу. У 2022 році Україна видобула 18,5 млрд кубометрів газу, а спожила 19,5 млрд. кубів. Газ має стати перехідним паливом на шляху до декарбонізації. За стратегією, за 10 наступних років споживання зросте на 18% — до 23 млрд кубометрів газу. Стратегічна мета Уряду — повністю покрити попит на газ власним видобутком вже у 2025 році. В той же час, протягом останніх п'яти років державні видобувні компанії, які покривають 75% ринку, знижували обсяги видобутку. Надалі очікуваний перехід приватних споживачів на електроенергію та заміна газу воднем у промислових споживачів зменшить потребу країни в цьому ресурсі. Споживання водню зростатиме, якщо буде винайдений економічно вигідний спосіб його виробництва та вирішені проблеми транспортування. Замінити природній газ повинен також біогаз, виробництво якого у 2050 році повинно 10 млрд кубів на рік.

Заслуговує на увагу також розроблена Інститутом громадянського суспільства Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки [48], яка враховує особливості регіонів та потенціал підвищення конкурентоспроможності. Стратегія наголошує на необхідності знайти конкурентні переваги регіонів на основі забезпеченості внутрішніми ресурсами і здійснити низку кроків, які будуть підвищувати рівень їх конкурентоспроможності, підтримувати експорт та розвиток креативних індустрій. Оперативними цілями визначено розвиток людського капіталу через трансформацію системи освіти та охорони здоров'я, сприяння розвитку підприємництва, підтримка інтернаціоналізації бізнесу у секторі малого та середнього підприємництва, підвищення інвестиційної привабливості територій, підтримка залучення інвестицій, впровадження інновацій та зростання технологічного рівня регіональної економіки, підтримку інноваційних підприємств та стартапів. Звичайно, розроблена до російського повномасштабного вторгнення та окупації територій стратегія вимагає повного перегляду за теперішніх реалій.

За думкою експертів посилення рівня конкурентоспроможності України вимагає від влади, в першу чергу, виконання конституційного обов'язку - гарантування рівних умов ведення бізнесу. Також необхідно здійснення наступних

заходів з покращення державної політики: зменшення рівня корупції через формування ефективної роботи антикорупційних органів, посилення цифровізації державних послуг; збільшення ефективності діяльності фінансового ринку шляхом підвищення надійності роботи банківської сфери та розвитку фондового ринку; забезпечення макроекономічної стабілізації країни за рахунок зменшення державного боргу, підсилення кредитного рейтингу країни; укріплення трудового потенціалу через оновлення програм перекваліфікації та інвестування у навички. Українським підприємствам необхідно проводити модернізацію, вдосконалювати виробництво, покращувати якість продукції. Держава повинна вкладати кошти в розвиток інновацій і технологій. Важливо також розвивати зовнішньо-економічні відносини на принципах вільного ринку, пропонуючи переваги істотного скорочення логістичних та транспортних ланцюжків, можливості використовувати на вигідних умовах енергетичну та сільськогосподарську сировину, розвинуту інфраструктура потенціал працелюбного та освіченого населення.

ВИСНОВКИ

Як показує аналіз розвитку глобалізаційних процесів, їх подальше посилення має як позитивні так і негативні наслідки, загострює проблему національної ідентичності, вирішення якої багатьма країнами вбачається у посиленні державного впливу на міжнародне економічне співробітництво через впровадження протекціоністських заходів в торговельній, міграційній, інвестиційній сферах. Проаналізовано на основі міжнародних рейтингів рівня інтегрованості країн у процес глобалізації CSGR, Global Index, індекс глобалізації А.Т. Kearney, KOF-індекс характер впливу глобалізаційних процесів на економічний розвиток України, показана необхідність набуті здатності мінімізувати негативні впливи глобалізації та перетворювати на переваги нові можливості, від яких залежить успішність національної економіки. Відповідно, окреслено проблеми, розв'язання яких сприятиме зростанню глобальної конкурентоспроможності національної економіки на світових ринках.

На основі використання оцінок рівня конкурентоспроможності, що виконані Інститутом розвитку менеджменту (IMD) проаналізовані причини невисоких позицій України в рейтингу глобальної конкурентоспроможності у 2019-2021 роках та відзначено вплив внутрішніх економічних показників – низького накопичення капіталу та ВВП на душу населення. Досліджено основні чинники впливу на конкурентоспроможність України та актуальні оцінки конкурентних переваг для країни. Проаналізовано структуру українського товарного експорту та тенденції зменшення частки технологічних продуктів. Відзначене стаłe зростання обсягів експорту послуг, в першу чергу, українських ІТ-компаній. Доведена хибність політики нарощування експорту продукції агропромислової галузі з низькою доданою вартістю, такої як зернові або соняшникова олія. Проаналізована роль фінансового сектору в забезпеченні конкурентоспроможності та визначенні головні недоліки розвитку фінансової політики протягом 30 років існування незалежної української держави, зокрема утримання до 2015 р. фіксованого валютного курсу та нарощування державного боргу. Визначено, що основними причини відставання України в міжнародних рейтингах конкурентоспроможності залишаються: недосконалість законодавства, недієві державні інститути, низька ефективність фінансового ринку, відсутність макроекономічної стабільності, корупція, політична нестабільність, нерівні умови конкуренції, зловживання в антимонопольній сфері.

Доведений вплив інноваційного розвитку на підвищення конкурентоспроможності та визначено, що чинниками, які гальмують інноваційні процеси в Україні є несприятливі політичний та бізнес-клімат, зарегульованість, низька інвестиційна привабливість, недостатній розвиток інфраструктури (як у класичному розумінні, так і з точки зору використання технологій населенням), неефективне використання енергетичних ресурсів. Війна зруйнувала тенденцію на покращення інноваційного розвитку економіки, коли в 2020 році Україна піднялась на 2 сходинки і посіла 45-те місце в Global Innovation Index (GII) серед 131 країни світу завдяки наявності інноваційного потенціалу. Показані наслідки підвищення

глобальної конкурентоспроможності для зростання рівню благополуччя населення та розвитку людського потенціалу. На основі аналізу післявоєнного розвитку Південної Кореї запропонований сценарій реформування державного управління в сфері економіки з метою забезпечення високих соціальних стандартів життя, розвиток сфери освіти та охорони здоров'я через розвиток національної конкурентоспроможності.

Проаналізовані наслідки російської агресії для економіки України та її конкурентоспроможності, оцінки Світового банку та уряду України стосовно необхідних для відбудови країни коштів. Нажаль, російська агресія ускладнили можливість України синхронізувати свої зусилля з процесами, які пов'язані з глобальними вимірами, звузила вікно можливостей інноваційного розвитку, освоєння нових технологій та видів продукції, розширення напрямків українського експорту. Щоденно країна отримує нові виклики, пов'язані з необхідністю утримувати військову, економічну та соціальну стабільність держави, здійснювати евакуацію населення та підприємств, розмінування територій та відновлення об'єктів інфраструктури, зокрема, енергетичної.

Державна політика повинна зосередитися на наступних напрямках: реформування державної регуляторної політики в напрямку підтримки інноваційного розвитку економіки та сфери виробництва високотехнологічної продукції, структурних змін українського товарного експорту, зниження рівня корупції, збільшення ефективності діяльності фінансової сфери, подолання макроекономічної нестабільності та посилення трудового потенціалу країни. Політика держави повинна враховувати актуальні проблеми бізнесу, що вимушений працювати в умовах війни, вимагає державної підтримки, пільгового оподаткування, скорочення кількості обмежень та перевірок діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Theodore Levitt Globalization of Markets // Harvard Business Review– 1983 – №5

2. Robertson R., Lechner F. Modernization, Globalization and the Problem of Culture in the World-Systems Theory // Theory, Culture & Society. – 1985. – № 3
3. Ohmae K. The Bordless World: Power and Strategy in the Interlinked Economy. — London: HarperCollins Publishers, 1994. — 224 PP
4. Лук'яненко Д.Г. Глобальна економічна інтеграція: Монографія. — К.: ТОВ «Національний підручник», 2008. — 220 с.
5. Старостіна А. Суперечливі шляхи економічної глобалізації// А. Старостіна // Економіка України – 2008. – №8. – С.58-65.
6. Бхагваті Д. На захист глобалізації; переклад англійською; редактор В. Л. Іноземцева М.: Ладомир, 2005.
7. G. Gereffi, J. Humphrey, T. Sturgeon The governance of global value chains. Review of international political economy 12 (1), 78-104
8. Human Development Report 1997: Published for the United Nations Development Programme (UNDP): [Електронний ресурс] — N.-Y., Oxford: Oxford University Press, 1997. Режим доступу: <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr1997/p.82>
9. World Economic Outlook [Електронний ресурс]. — 1997. — May. — P. 45. — Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/WEOMAY/Weocon.Htm>
10. Офіційний сайт Світового банку [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.worldbank.org/>.
11. The Global Competitiveness Report 2014-2015 [Електрон джерело]. — Мод доступ : <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2014-2015/rankings>
12. Транснаціоналізація і конкурентний розвиток національних економік : теорія і практика країн, що розвиваються: Монографія / Л.Руденко-Сударєва, В.Токарь, Ю.Ткаченко, І. Келару, В.Руденко, І.Шаповал, / за наук. редакцією д.е.н., Руденко-Сударєвої Л.В. - Ніжин. :Видавництво «Аспект поліграф», 2014. - 568с.
13. Руденко-Сударєва Л.В. Підвищення конкурентоспроможності економіки регіону на основі реалізації кластерних стратегій . Матеріали Міжнародної наук.-практ. конференц.»Менеджмент у ХХІ сторіччі: методологія і практика. Зб.наук.праць.- Полтава: видавець Шевченко Р.В., 2013.- С. 264-266.

14. Руденко-Сударєва Л.В. Конкурентне лідерство глобальних корпорацій // Ресурси та моделі глобального економічного розвитку: монографія за заг.ред. Д.Г.Лук'яненка та А.М.Поручника. – К. : КНЕУ, 2011. – С.288-340.
15. "KOF Index of Globalization Swiss Federal Institute of Technology" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://gtmarket.ru/ratings/kof-globalization-index/info>
16. KOF Swiss Economic Institute at ETH Zurich. doi:10.1007%2Fs11558-019-09344-2
17. Deindustrialization: Causes and Implications. Prep. By Rowthorn R. and Ramaswamy R. International Monetary Fund. Wash., April 1997, p. 9
18. Глобальний фінансовий розвиток: тенденції, технології, регулювання: монографія [О.М. Мозговий, Т.О.Фролова, Л.В.Руденко-Сударєва та ін.]; за наук.ред. д.е.н.проф. О.М. Мозгового. – Київ: КНЕУ, 2017. – 782, [2] с. 19. Сміт А. дослідження про природу і причини багатства народів. Київ, Наш формат, 2018
20. Портер Майкл Є. Стратегія конкуренції / Пер. з англ. - К.: Основа, 1997. -390 с.
21. Шумпетер Й. (2011). Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутів, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу. Київ, видавничий дім «Києво-Могилянська академія».
22. Жовновач Р. І. Системний підхід до управління конкурентоспроможністю підприємства / Р. І. Жовновач // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. - 2017. - Вип. 18(1).С. 344-351
23. Космина О. М. Конкурентоспроможність і конкурентні переваги підприємства в сучасних ринкових умовах / О. М. Космина // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). - 2017. - № 1(2). - С. 125-131
24. Економічна сутність категорії «конкурентоспроможність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=737>
25. Геєць В.М. Інституційна обумовленість інноваційних процесів у промисловому розвитку України *Економіка України*. 2014. № 12. С. 4–19.

26. Пронкіна Л. І., Гавриш О. М. (2019). Сучасні проблеми конкурентоспроможності держави. *Агросвіт*, 7, 32-36. http://www.agrosvit.info/pdf/7_2019/6.pdf
27. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації: Монографія. - К.: КНЕУ, 2004. - С. 104-105.
28. Федулова Л. І. Корпоративні структури в інноваційній діяльності: світовий досвід та можливості для України. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_04_09_uk.pdf
29. Павловська О. Д. (2004). Конкурентоспроможність національних економік в умовах інвестиційної глобальності. Автореферат кандидатської дисертації.
30. Піддубна Л. І., Горобинська М. В. (2016). Інвестиційно-іноваційні імперативи сучасної структурної політики. *Економіка розвитку*, 4 (80), 33-43. http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?
31. Базиліук Я.Б. Конкурентоспроможність національної економіки: сутність та умови забезпечення. — К.: НІСД, 2002., с. 6
32. Конкуренція і конкурентна політика: категорії та поняття/ В.Д. Лагутін, О.О. Бакалінська, О.В., Вертелева та ін. — К.: Київ. НТЕУ, 2009. — 320 с, с. 119
33. Пуцентейло П. Сутність аспекти конкурентоспроможності на різних рівнях управління економікою // Вісник Тернопільського національного економічного університету. — 2009. — №4., с. 33
34. Липов В.В (2018). Конкурентна стратегія розвитку України в умовах глобалізації. *Економіка України*, №3, 21-35
35. Лизунова О.М., Придятько Е.М. Управління ефективністю діяльності підприємства. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки.* – 2017. –Вип. 23. – Ч.2
36. Ranking of countries of the world according to the Global Competitiveness Index]. <https://gtmarket.ru/ratings/global-competitivenessindex>
37. International Institute for Management Development. (2022). All criteria list. https://www.imd.org/globalassets/wcc/docs/release2022/all_criteria_list_wcy_2022.pdf

38. Волоснікова Н., Климова С., Губанова Н., Косич М., Яцина В. Напрями розвитку конкурентоспроможності України в умовах глобалізації. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*, Том 4 (45), 2022. с.365-373
39. Офіційний сайт Human Development Reports, доступний на <http://hdr.undp.org/en/humandevlopment>.
40. Highlights of the 2022 index of economic freedom. Heritage Foundation, 2022
https://www.heritage.org/index/pdf/2022/book/2022_IndexofEconomicFreedom_Highlights.pdf
41. ВВП України за роками. НАБУ. 2023 <https://nabu.ua/ua/vvp-2.html>
42. Зовнішня торгівля України товарами у 2021 році. Державна служба статистики України, 14.02.2022. <https://ukrstat.gov.ua/express/expr2022/02/14.pdf>
43. Скоробогатова Н. Міжнародна конкурентоспроможність країн у реаліях інноваційних зрушень індустрії 4.0. *Економічний аналіз*. 2019 рік. Том 29. № 3. С-21-28
44. 30 років Незалежності: як змінювався курс долара. Слово і діло. 23 серпня 2021.
<https://www.slovoidilo.ua/2021/08/23/infografika/finansy/30-rokiv-nezalezhnosti-yak-zminyuvavsya-kurs-dolara>
45. Національний банк України. Інфляційний звіт, жовтень 2022.
https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2022-Q4.pdf?v=4
46. Корейське освітнє диво: як Південна Корея зробила ставку на освіту в розпал війни. <https://osvitoria.media/experience/korejske-osvitnye-dyvo-yak-pivden-na-koreya-zrobyla-stavku-na-osvitu-u-rozpal-vijny/>
47. «Transitions performance index 2021. Towards fair and prosperous sustainability»
<https://research-and-innovation.ec.europa.eu/news/all-research-and-innovation-news>
48. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Інститут громадянського суспільства, 2021
<https://www.csi.org.ua/news/pro-strategichnu-czil-ii-u-derzhavnij-strategiyi-regionalnogo-rozvytku-na-2021-2027-roky>

Ім'я користувача:
Міжнародних фінансів Ананьєв Микола

ID перевірки:
1015592960

Дата перевірки:
13.06.2023 23:05:35 EEST

Тип перевірки:
~~Doc vs Internet + Library~~

Дата звіту:
13.06.2023 23:08:42 EEST

ID користувача:
100005723

Назва документа: Іванов Вадим Денисович

Кількість сторінок: 69 Кількість слів: 15295 Кількість символів: 120932 Розмір файлу: 1.35 MB ID файлу: 1015242019

19.1% Схожість

Найбільша схожість: 2.28% з Інтернет-джерелом (<https://osvitoria.media/experience/korejske-osvitnye-dyvo-yak-pivden>)

17.5% Джерела з Інтернету 292 Стоїнка 71

10.2% Джерела з Бібліотеки 371 Стоїнка 76

0% Цитат

Вилучення цитат вимкнене

Вилучення списку бібліографічних посилань вимкнене

0% Вилучень

Немає вилучених джерел

Модифікації

Виявлено модифікації тексту. Детальна інформація доступна в онлайн-звіті.

Замінені символи 7